

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI WÄLJAANNE

TOIMEKOND:

**J. Aawik, M. J. Eisen, V. Grünthal, J. Jõgewer,
A. Jürgenstein, M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga,
W. Reiman, J. Tõnisson**

1913

Kaheksas aastakäik

Nr. 3

Eesti kirjandus nr. 3.

Sisu:

M. J. Eisen, Kalevala mõju Kalewipoja kohta.

J. Jõgewer, Vanemad Eesti keele kirjutatud hallikad ja Liber Censur
Daniae.

C. R. Jakobsoni kirjad J. Adamsonile. (Pooleli). ¶

Kirjandusline ülevaade:

A. Kitzberg, G. E. Luiga, Vägivalla maal.

J. Jõgewer, Eino Leino, Päev Helsingis. Naljapildid.
Tõlkinud G. Suits.

„ Bernhard Linde, Heitlikud ilmad. Väikesed
skandalid murrangu aja Eestist.

P. Sauer, Emma Asson, Vana ajalugu.

M. Kampmann, A. Ploompuu, Eesti keele ilukirjutused I.

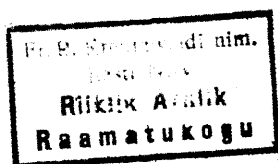
J. Jõgewer, Finnisch-Ugrische Forschungen XI. (Lõpp).

A. Bân, Paar sõna Eesti-Madjari vahekorrast.

Bibliografia.

Üles ainelise vanavara korjamisele! (Üleskutse).

Üliõpilastele ja kunstiõpilastele Eesti Rahwa Museumi poolt.

Kalevala mõju Kalevipoja kohta.

M. J. Eisen.

Kalevala ilmumisest, 1835, kulus enne aastat kolm ära, kui soomlaste suur eepos meie pool tuttavaks sai. Ei olnud ju sel ajal mingisugust iseäralikku läbikäimist Eesti ja Soome vahel ega leitud keskk kohta, kus Kalevala sarnaseid avaldusi oleks armastatud ehk edendatud. Õpetatud Eesti Selts ootas veel päevavalgele astumist. Varsti pärast Õpetatud Eesti Seltsi asutust muutus ometi lugu. Ju järgmisel aastal pärast asutust, 1839, juhtis Georg Julius Schultz — ehk kirjaniku nimega Bertram — seltsi tähelepanemise Kalevala poole. Vähe enne seda — kas 1838 või 1839, ei ole kindlasti teada, — oli Bertram Helsingis käinud ja sealt esimese eksemplari Kalevalat Tartu jaoks kaasa toonud. Kalevalast kõneledes tuletas Bertram meeles, et Eestis sarnase eepose aineid leidub. Kalevala „Kalevan poika“ olla ju „Kalevipoja“ kujul Eestis tuttav. Oli ju aasta kolme eest Jõe lehtme õpetaja G. H. Schudlöffel ajakirjas „Inlandis“ (1836, nr. 32) mõnda Kalevipoja juttu Eesti rahva suust avaldanud ja oma kirjutuse järgmistele sõnadega lõpetanud: „Kelle kätte puutuvad need read? Lootuse järele niisugustegi kätte, kes enam võivad ja tahavad pakkuda, neid katkeid õiendades ja täiendades“. Paraku jäi aga G. H. Schudlöffeli väga soov hüüdjale hääleks kõrbes: keegi ei liigutanud esiotsa kätt ega jalga Kalevipoja ainet täiendamiseks. Kas G. H. Schudlöffel need Kalevipoja katked Kalevala mõjul avaldas, selle kohta puuduvad mul teated, niisama, kas ta ülepea Soome keelt mõistis.

Nagu tähendatud, tuletas Bertram uueste Schudlöffeli poolt avaldatud Kalevipoja katkeid meeles ja hakkas selle peale mõtlema, kas ja kudas ta isegi võiks põhjalikumalt Eesti rahvaluule aineid kirja panna. Mõtteid tegi ta teoksiks.

Ta ise kirjutab selle kohta: Lönnsroti leid naabruses Soomes — ma mõtlen ta kuulsaks saanud Kalevala peale — kihutas mind taga, kes ma noorusest saadik ju laulusid olen kogunud, kõige pealt laiemaid uurimisi rahva seas ette võtma. Siia maale olin seda teinud armastusest lapseaegse imetaja ja kasvataja keele kohta. Nüüd on teine siht kätte saada:

- 1) ennemuistsete juttude ühtluse uurimine,
- 2) keeleliste tähelepanemiste tegemine,
- 3) selle rahva vaimlise seisukorra aruandmine Eesti- maad valitsevatele rahvastele, venelastele ja Läänemere- maade sakslastele. (Dr. Karttunen, Kalevipoegin kokoonpano. lk. 23—24; Ö. E. S. kogu I. 262).

Bertrami toodud Kalevala eksemplar ja Bertrami vaimustus vaimustas teisi tartlasi, vaimustas nimelt F ä h l m a n n i g i. Kuna Fählmann silmi enam Eesti mütoloogia peale pööris, katsusivad teised Kalevala sügavusesse tungida. Õpetatud Eesti Seltsis võeti sel ajal Kalevala mitmel korral läbirääkimisele ja tutvustati seltsi liikmeid Kalevala kaunidusega. Ju 1840 andis cand. N. Mühlberg Kalevala proovisid. Mõned kohad tõlkis ta Saksa keele, mõned kohad Eesti keelegi, nimelt sissejuhatuse. Mühlbergi sissejuhatuse eestikeelne tõlge on esimene katse Kalevalat eestistada.

1841. pidas professor Preller Kalevala kohta Õpetatud Eesti Seltsis kõnet ja pani koguni selsamal aastal Kalevala „teise raamatu“ tõlke nimetatud seltsile ette, nagu seltsi aruannetes lugeda (Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft I, 2, lk. 8). Arusaamataks jääb, mis see Kalevala „teise raamatu“ tõlge õieti tähendab. Kalevalat ei ole ju iialgi „raamatutesse“ jaetud, ega või siis Kalevala teisest „raamatust“ juttugi olla. Võib olla, et Kalevala „teine raamat“ Kalevala teist lugu või laulu tähendab. See oli professor Prelleril vist ümber pandud ja selle luges ta ehk seltsile ette. Kas ta ise nii palju Soome keelt oskas, et teise loo võis ümber panna, jääb küsitavaks. Ehk aitas N. Mühlberg teda ses töös. Muidu võin veel nimetada, et Soome üliõpilane H. J. Holmberg Pipeniuse rootsikeelse kirjutuse Kalevala kohta Saksa keele ümber pani ja selle Õpetatud Eesti Seltsi kätte muretses. Sedaviisi võisivad needki seltsi liikmed, kes Soome keelt ei osanud ega eepost alguskeeles võinud lugeda, endid vähemalt lühidalt eepose sisuga tutvustada.

Kõik need kõned ja tutvustused Kalevalaga äratasivad huvitust Soome eepose kohta ja sundisivad meie pool sarnaseid aineid otsima. Ju 4. jaanuaril 1839 oli Dr. Fählmann sarnaste Eesti ainete üle kõne pidanud. „Pidi juba nimi Kalevala, mis Lönnrot Karjala lauludele andis, niisama nagu suure ennemuistsete juttude ringi tähtsamate isikute nimetus elavalt Eesti „Kalevipoega“ meele tuletama, kelle nähtavaid jälgi Eesti rahvas raudkivides nägi, mis Kalevipoeg siia ja sinna laiali loopinud, ja niisama suurtes kaljudes, mis ta Kalevipoja istmeteks kutsus“. (W. Reiman, Finnisch-ugrische Forschungen, 1903, III, lk. 6).

Aja jooksul vähenes suuremal hulgal õpetlastel huvitus Kalevala kohta, ei vähenenud ometi Fählmannil. Ei püüdnud ta ka otsekohe Kalevala sisu uurida, püüdis ta seda enam selle aineid Eesti rahvaluule ainetega võrrelda ja Eesti ainetest Kalevala sarnast luuleehitust valmistada. Kalevipoeg oli Fählmannile ju noorusest saadik tuttav, Kalevipoeg oli Kalevala kuju; seda kuju tahtis ta Eesti rahvale mälestusesambaks püsti panna. Küll nägi ta, et Eesti Kalevipoeg Kalevala Kaleva poegadest kaugelt lahku läks, ei takistanud teda see nähtus ometi ta ettevõtmistes. Ei pidanudki ju Eesti Kalevipoeg Kalevalaga ühte minema, vaid näitust tooma, kuidas Eesti rahvas Kalevipoega oma luules nagu Ilmarise ääsi ette saatnud ja seal oma maitse järele tagunud. Ülepea tegi Fählmann enesele elu ülesandeks, nagu ta ise Kreutzwaldile kirjutas, „Kalevipoja laialipillatud üksikuid osasid täieks koguks ühendada“, Kreutzwaldi ja muid tuttavaid palus ta, keda suusõnal, keda kirjalikult, Kalevipoja aineid juure muretseda, et siis Kalevipoja valmistamise kallal tööle hakata. Kokkuseadmisel tahtis ta Kalevalast lahku minna ja Heraklese eeskujul Kalevipoega 12 jakku jagada. Lood, mis endid neisse 12. peajakku mahutada ei lasknud, pidivad peajagude vahel aset leidma.

Ainult mõned osad kirjutas Fählmann Kalevipojast üles, üleüldse mitte palju. Fählmann ootas ikka paremat aega, millal kirjutamiseks rohkem mahti leiab. Peale selle lootis ta pikemat teekonda Kalevipoja juttude hallikatele ette võtta ja hallikatel aineid täiendada. Seal juures toetas ta ennast hea meelespidamise peale, arvates, et see hea meelespidamine Kalevipoja aineid hävimise eest hoiab, ilma et oma surma peale oleks mõtelnud, mis arvele kriipsu peale võiks tõmmata.

Enne kui keegi aimas, tuligi see tund. Bertram kirjutab selle kohta: „Fählmanni surm on tunduv kahju;

aga ta (Fählmann) oli Tartu küljes kinni nagu Kalevipoeg põrgu kalju küljes. Alles siis võib oodata täielikku Kalevala ennemuistist juttu, kui keegi Lönnrot meie keskele ilmub". (Dr. Karttunen, Kalevipoegin kokoonpano, lk. 39).

Kalevala oli Eesti pianale seemet külvanud ja see seeme ei hävinud enam, kui ka põlluharija selle seemne jaoks Mana majadesse lahkus. Uus põllumees astus asemele seemendatud põllu eest hoolt kandma, ei enam targast Tartust, vaid setude piiri ligidalt Võrust. Kreutzwaldi hooleks jäi Fählmanni töö jätkamine. Neusi palve peale võttis Kreutzwald teekonna Setumaale ette ja õppis seal setude laulurikkust tundma. Ometi ei võinud ta sel korral kauemaks lauluhallikale jääda. Hea meelega oleks ta sest hallikast enam ammutanud. Ta kirjutab Opetatud Eesti Seltsile, et hooelikult ettevõetud laulude korjandus Setumaal ehk niisamasugusid tagajärgi võiks ilmsi tuua nagu Kalevala laulude korjamine Karjalaste keskel. Ühtlasi pani ta seltsile ette, et selts korjamise kulud oma kanda võtaks. (Verhandlungen II, 2, lk. 43—51; Inland 1848, lk. 436). Selts ei täitnud ometi Kreutzwaldi soovi. 1849 pääsis Kreutzwald Peterburi teaduste akademia ettepanekul küll jälle Setumaale, aga ta teekonna siht oli Köppenile rahvateadlisi teateid muretseda ega võinud seega rahvaluule korjamisele soovitud tulu tuua.

Siiamaale oli Kreutzwald Kalevalaga enam nime kui sisu järele tuttav. Vähemalt rajas Kreutzwaldi Kalevala tutvus ennast avaldatud katkete ja lühikese sisu jutustuse peale. Kui ka soomekeelne Kalevala ammu juba Tartusse oli jõudnud, ei olnud Kreutzwaldil sest kasu palju: Soome keelest ei saanud ta aru. Seda võin oma nägemiste järele tõendada. Minu käes on mõnda Suomalaisen Kirjallisuuden Seura poolt Kreutzwaldile saadetud soomekeelset tähtsat raamatut olnud, aga — alles lahti lõikamata. See tunnistab, et Kreutzwald nende tähtsate raamatute kohta mingisugust huvitust ei tunnud, ei võinudki tunda, sest et ta Soome keelt ei osanud. Seega ei võinud Kreutzwald Kalevalat alguskeeles lugeda. Soome keele mittetundmise üle kaebab Kreutzwald ise. Ta kirjutab Koidulale 17. märtsil 1868: „Nii kaugele ei ole minu jõud veel ulatanud (s. o. Soome keelega tutvustamiseni), ehk ma küll hea meelega mõne rubla Soome keele õppimise eest kulutaksin, kui noorem ja rohkem vaba ajaga õnnestatud oleksin. Mul on hea hulk Soome keeli raamatuid bibliotegis, aga need ei aita mind, sest et hammas koort ei jõua katki hammustada, mis sisu mulle maitseks annaks. Et nüüd

lugu nii vaene on, sellepärast pean Teid paluma vaevaks võtta mottod (soomekeelset) kas Eesti ehk Saksa keele ümber tõlkida, muidu jääb ka tema sisu böömlase külaks. Viimaste aastate sees pidin iseäranis sagedasti kahetsema oma Soome keele puudust, kus mitme soomlasega kirjavahetust pean.“ (Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus, lk. 119). Saksa keeles puudus esiotsa veel täielik ümberpanek. 20. veebruaril 1851. kirjutas Kreutzwald: „Mõne aja eest kuulsin, et Schiefner Peterburis tahab Kalevalat Soome keelest Saksa keele ümber panna. Ma rõõmustaksin otsata, kui see ettevõtmine täide läheks; siis võiksime meiegi vaesed lilleõitest mett imeda“. Alles 1852 ilmus Schiefneri poolt esimene täielik saksakeelne ümberpanek. Märtsi kuus 1853 saatis Dr. Sachsen dahl Kreutzwaldile Schiefneri Kalevala ühes Lönnoti Kalevalaga. Hoolega hakkas Kreutzwald nüüd Kalevalat lugema ja uurima. Mida enam ta Kalevalat uuris, seda enam tõusivad tal iseäralikud mõtted Kalevala kohta.

Kreutzwaldi mõtetest Kalevala kohta annab Kreutzwaldi 23. märtsil 1853. kirjutatud kiri Sachsen dahlile tunnistust. Kreutzwald kirjutab: „Armas sõber! Võta suure tänuga Kalevala alguskiri ja tõlge tagasi. Lugemine on mind usklikust kahtlejaks teinud. Kui palju Kalevalas algupäralist on, ei suuda ma otsustada. Aga kokkupanekus, nagu töö meil ees, leian ma Macphersoni Ossiani. Üksikud osad võivad rahvaluule olla, aga siingi astub järeleaitav käsi platsi, kuna teised kohad ette tulevad, kus nähtavaste võõrast ainet olemas on. Need südame avaldused jäta oma teada. Kui nimekad Saksa õpetlased, nagu J. Grimm ja teised seda Kalevalat bona fide soomlaste rahvaeeposeks peavad, siis leidku nad ses usus õndsust. — Kui soomlased ka sada protsenti kõrgemal seisavad, kui nende sugulased eestlased, siis on ometi selge, et niisugune ühine epos kristlikka aastasadasid ilma kirjaliku ülestähendamiseta rahva suus hävinemata ei või seista. Siin katke, seal katke, — nagu meie poolgi — võib ennast mitu suguvõsa edasi alal hoida, aga vaevalt Ilias ehk Odyssee. Seda viisi ei oleks raske ettevõtte puuduvaid vaheliikmeid Eesti Kalevipojale luua ja korjatud katkete varal täielikku tööd maailma saata. Ma tunnen palju Kalevipoja ennemuistsesse juttu puutuvaid laulude riismeid, kellel ainult Macphersoni aitavat kätt tarvis, et neid eeposeks kokku sulatada. Sest on näha, kuidas inimesel kõigil ta ettevõtmistel õnne peab olema. Meie õnnis sõber (Fählmann) lisas Eesti muinaslugudele alati ilusa jutustamise

kuju omalt poolt juure; kõik maailm kisendas ja karjus: pettus! Soome õpetlane loob katkete haosest täieliku eepose, kellele kõik omalt poolt rohkeste juure annab: inimesed arvavad seda Soome jumalailmaks. Aga, sõber, loe! Katsu läbi ja otsusta siis ise! Hea meelega tahan ma sind oma isandaks ja meistriks tunnistada, kui sa võid paremat usutunnistust leida ja minu mõtteid oma põhjustega paremusele pöörda. Jumalaga. Sinu Kreutzwald". (Rahva lõbuleht 1901, nr. 9, lk. 514).

See Kreutzwaldi kiri heidab iseäralikku valgust asjast arusaamise kohta. Kreutzwaldi meelest on Lönnrot Kalevala kokkuseadmisel sedasama teed käinud, nagu Macpherson ja Fählmann. Me teame, kudas Fählmann mütoloogilised toad tuule ehitas, kudas ta Vanemuised, Ilmarised j. n. e. Eesti rahvale kinkis, kellest rahval aimugi ei olnud. Kreutzwaldi meelest seisab vahe Lönnroti ja Fählmanni muistsete lugude sünnitamises ainult nende isesuguses hindamises. Lönnrot oskab Kalevalale paremine rahvalikku kuju anda kui Fählmann oma lugudele; sellepärast peetakse Lönnroti tööd rahva omaks, Fählmanni tööd mitte. Kreutzwald arvab enesel ometi teravama arvustusesilma olevat, kui teistel õpetlastel: Kreutzwald katsub Kalevalat Lönnroti omaks tööks tembeldada, mis rahvasuust saadud ehitusekivide peale ennast toetab.

See Kreutzwaldi vaade Kalevala kokkuseadmise peale määrab Kalevipojale aluse ja üksikud jooned. Kreutzwald otsustab: kui Macpherson, Fählmann ja Lönnrot maast, laiale pillatud kividest piramidisarnase mälestusesamba üles ehitanud, ja seda mälestusesammast rahvatööks nimetavad, sest et rahvas neid kiva omal ajal valmistanud, kuna plaan ja muu ehituse ained kõik ehitajate poolt saadud, miks ei või mina sedasama teed käia, miks ei või minagi laiale pillatud kividest mälestusesammast üles ehitada? Kreutzwald ei taha pahem ega parem olla kui ta eelkäijad, ta arvab, et ta Lönnroti eeskujul kui ka vähestest ainetest rahva eepose võib luua. Kalevala leidis ju üleüldist heakskiitmist, ehk ses Kreutzwaldi arvamise järele küll vähe rahva aineid oli. Mis keelas Kreutzwaldi siis Kalevipoega Kalevala sarnasele alusele rajamast? See Kalevala kokkuseadmise võõritimõistmine litsus Kalevipojale nagu pitsari märgi otsa peale. Kalevala eeskujul arvas Kreutzwald enesel luba olevat rahvasuust saadud Kalevipoja aineid täieste vabalt tarvitada. Leidis ta vahel mõne rahvalaulu, võttis ta sellegagi muutusi ette, et seda aga paremine eeposesse mahutada. Ma mõtlen, oleks

Kreutzwald Soome keelt osanud ja Kalevala teisendid võinud uurida, oleks ta hoopis teise pilguga Kalevala peale vaadanud ja see teist sugu vaade oleks kaasa aidanud, et Kreutzwald Kalevipojalegi oleks teise kuju annud. Ei ma arva ennast eksivat väites, et Kalevala eeskujul Kreutzwald oma Kalevipojagi salmidesse pununud. Ilma Kalevala mõjuta oleks Kalevipoeg tingimata proosas ilmunud.

Igapidi võime ütelda: Kalevala on nagu Kalevipoja isa, Eesti rahvas ja Kreutzwald aga nagu Kalevipoja ema; Kalevala nagu seeme, Eesti rahvas nagu põld, Kreutzwald nagu põllumees, kes põldu harib, et seeme võiks hästi kasvada. Ülepea ei või me Kalevipojast iialgi õiget aru saada, kui me Kalevala mõju ta kohta ei tunne. Kalevala ja Kalevipoeg on omast kohast nagu Siiami kaksikud teine teisega kokku kasvanud, kui need kaksikud muidu ka iseloomu poolest ühte ei lähe. Kalevala on isa, Kalevipoeg poeg.

Kalevala mõju Kalevipojas ilmub pea selgemalt, pea hämaramalt; oleks vist veel suurem olnud, kui Kreutzwald soomekeelset Kalevalat oleks lugenud ja kui Kalevala tal ülepea igal ajal Kalevipoja kirjutuse kõrval laual seisnud.

* * *

„Soovituses“ ei ole mulle iseäralikku Kalevala mõju silma paistnud ja ka mitte suuremas osas „Sissejuhatuses“. „Sissejuhatuse“ lõpupool on igapidi Kalevala eeskujul kirjutatud. 294—313 jutustab laulik, kust ta oma laulud saanud ja ütleb:

Vanemuinese vöösta,
Juta hiukse salgusta.

Kalevalas I, 31—36. loeme:

Vana Väinämöise vööltä,
Ilmarise ääsi eestä,
Kaukomielle mööga kullast j. n. e.

Kreutzwald on Väinämöisest Vanemuise teinud, ei ole aga ise seda nime käändagi osanud, üteldes „Vanemuinese“ vööltä.

Palju enam Kalevala mõju avaldab ju Kalevipoja esimene lugu: 30—35.

Tuule ema tõstis tiiva,
Marumemme murdis metsa,
Sundis lained sõitemaie j. n. e.

Need read tuletavad elavalt Kalevala I, 127—134 meele, kus öeldakse, et suur tuule hoog tuli ja idast vihane ilm, mis mere mässama pani.

Kalevipoeg I, 62—64 loeme:

Muiste leiti Kalevalas
Kange meeste kasusida
Mitmes talus tõusemaies.

Siin teeb Kreutzwald niisama nagu Lönnrot kangete meeste kodumaaks Kalevala. Kalevala nimi oli Kalevi-
poja kirjutuse ajal Eestis rahvasuus täieste tundmata.

Edasi minnes leiame I, 85—108 jälle Kalevala mõju. Kalevala 31, 1—18 loeme, kuidas ema kanu kasvatas, kuni kotkas tuli ja ühe Venemaale, teise Karjalasse kohutas, kuna ainult kolmas koju jäi. Venemaale läinud vennast ütleb Kalevala, et sest kaupmees saanud. Peaaegu niisamasuguste sõnadega kõneleb lugu Kalevipoegki. Karjala asemel seisab Kalevipojas ometi Turjamaa.

Kuna Lääne lese leitud munade ja tütarde kasvamise lugu meid enam oma teed laseb kõndida, juhatab Salme kosjalugu meid jälle Kalevala juure tagasi. Sellega ei taha ma siin ega eespool Kalevala mõjust kõneledes seda ütelda, nagu oleks Kreutzwald sarnaseid episoodisid Kalevalast Kalevipoega võtnud, vaid et ta Kalevala eeskujul Eesti rahvaluulest sarnast episoodet tarvitanud. Salme kosimise lugu, näituseks, leidub Eesti rahvalauludes palju pikemalt kui Kalevala Saare neiu, keda niisama nagu Salmet, päikse, kuu ja tähe poeg kosimas käivad (Kalevala 13, 21—42). Mööda minnes olgu tähendatud, et sama laul Soomeski palju pikemalt leidub, kuid see ei ole Kalevalas pikemalt ära trükitud. Kanteletare sellekohane laul läheb Salme lauluga enam ühte.

Salme laulu lõpupool, nimelt Salme lahkumine, on elav vastukaja Kalevala pulmadest. Kuna peigmehe jumalagajätmine (Kalevipoeg I, 682—697) vähem Ilmarise jumalagajätmist (Kalevala, 24, 467—476) meele tuletab, niisama õe ja kasuema küsimises kauge kaja leidub (I, 710—714), kannab pruudi lahkumine (I, 699—709) ja peiu lahkumine (I, 815—826) palju enam Kalevala kaju (Kalevala 24, 301—462). Niisama näeme Kalevi sõnades (Kalevipoeg I, 835—843) kuma sest õpetusest, mis mõrsjale kottu lahku-
des kaasa antakse (Kalevala, 23, 19—477).

Kalevipoja teine lugu avaldab jällegi rohket Kalevala mõju, nimelt abiotsimine Kalevi haiguse vasta (II, 218—312). Kalevalas astub Linda asemele Lemminkäise ema. See tahab surnud poega elusse äratada. Linda saadab lepatriinu abi otsima, Lemminkäise ema aga mesilase (Kalevala, 15, 393—464).

Niisama näeme Linda sünnitamise loos (Kalevipoeg II, 493—611) selget Kalevala mõju (50, 296—346). Kuna Marjatta Loojat appi hüüab, pöörab Linda Uku ja Rõugutaja poole, ütleb aga ühtlasi (Kalevipoeg II, 503—507):

Tuulejumal, astu tuppa
Vigalista vihtlemaie,
Hädalista arstimaie,
Tusalikku toetamaie!

Täieste Kalevala mõju all seisavad II, 660—668. Ma ütlen täieste Kalevala mõju all, sest et nende ridade jaoks Eesti rahvaluules tänini mingisugust tõendust pole leitud. Seal ütleb Kreutzwald Kalevipojast:

Lõhkus poega mähkme linad,
Kiskus puruks mähkme paelad,
Lõhkus katki kätkilauad,
Pääsis kätkest põrandale
Käpakili kõndimaie,
Roomakili rändamaie;
Roomas kuu, roomas kaks,
Kolmandal ju kõndimaies,
Jalge jõudu kasvatamas.

Kalevalas loeme (31, 87—96):

Kiikus kätkissa lapsuke,
Kiikus lapsi, liikus tukka,
Kiikus päeva, kiikus teise,
Kiikus korra kolmandatki,
Kui ju poissi põtkumaie,
Põtkumaie, sõtkumaie,
Kiskus katki mähkme mässu,
Pääsis peidete peale,
Murdis katki lõhmuskatki,
Ripsa, rapsa rebis riided!

Hämaramine astub Kalevala mõju Lindal kosjaskäimisel nähtavale (II, 773—885). Linda kosilaste ärapõlgamine tuletab omast kohast Külükki kosilaste ärapõlgamist meele.

Kolmas lugu juhatab meid jälle mitu korda Kalevala juure. Kolme Kalevipoja lustikäik (III, 435—540), nimelt aga nende laulud on Kalevala mõju. Rahvasuu ei tea Kalevipoja ega ta vendade laulmise suurest väest midagi. Selle asemel näitab meile Kalevala suuri laulumehi. Väinämöinen ja Joukahainen laulavad võidu ja seal teeb Väinämöinen oma lauluga mõnda imet (Kalevala, 3).

Edasi jutustab Eesti eepos Kalevipoegade kojutulemisest pärast Linda röövimist (III, 560—637). Nad otsivad eite, hüüavad eite, aga eit ei kosta enam vasta. Just niisama otsib Lemminkäinen ema taga (Kalevala, 29, 453—482).

Kus mu endine emake,
Kus mu hella eidekene,
Kus mu hea imetaja? (488—490.)

Veel jutustab kolmas lugu, kudas noorem vend pärast seda isa hauale astub isalt nõuu küsima (III, 747—788).

Poeg palub, et isa hauast üles tõuseks, kuid isa vastab, et ei või, sest kalju rõhub rinnal, kulmul kasvavad kullerkupud, silmadel sinililled. Nagu Kalevipoeg isa hauale, sammub Väinämöinen Antero Vipuse hauale (Kalevala, 17, 49—84) Vipuselt tarkusesõnu saama. Väinämöinengi äratub peaaegu niisama Vipust:

Tõuse üles, mehe ori,
Maa alta magamasta,
Kaua unes uinumasta.

Ainult vastus, et ei või tõusta, puudub Kalevalas, vähemalt ses ühenduses.

Neljas lugu oma Saare piigaga tuletab meile jälle tahtmata Kalevalat meele. Saare piiga loo kohta tähendab Dr. Karttunen, et see vabalt ennemuistse jutu järele kõneldud olla (Kalevipoegin kokoonpano, lk. 77). Mina pean aga nimetama, et Kreutzwald Saare piiga looga enam kui vabalt ümber käinud. Asja kohta oma jao annab üks Kreutzwaldi Sachsendahlile kirjutatud kiri 14. veebr. 1851 seletust: „Sagedaste olen ma katsunud mõlemate Kalevite — vana Kalevipoja ja Fählmanni — pärast sulge kätte võtta, aga mis ma kirjutasin, pidin ma järgmisel päeval jälle maha tõmbama, sest et tema tegudes mitte kangelase jälgegi, vaid ikka oma rikutud peeglipilt oli leida. Selle peale vaatamata tunnistan ma Teile tänu Lönnsroti kirja ja Viljandi maakonna saadete teadaandmise eest. Lönnsroti muinasloos on üks tähtjas punkt Eesti Kalevipoja kohta, nimelt ühinemise juhtumine Kullervo ja ta õe vahel. Midagi sellesarnast tuleb ka Kalevipoja ja Saare piiga vahel ette, kus — peale selle kui öösine kokkupuutumine olnud, — neiu teada saades, et tema armastaja vana Kalevi poeg olnud, ennast merde kukutab ja elule otsa teeb. Ehk küll Eesti muistne lugu seks täielikumaid põhjusi üles ei anna, mikspärast ta priitahtlikku surma valinud, võib Soome loo järele siiski kergeste põhjusi aimata. Kangelase ujumine Soome, kellest praegu tähendatud saare juhtumine üks osa, on mul täielikult käes, iseäranis huvitav temas jutt Soome sepa juures, kust Kalevipoeg enesele kuulsa mõõga toob ja kus sepa sajatamine mõõgale äraneeatud saatuse kaasa annab vägimeest hukka saata. Siiski puuduvad veel siin ja seal mõned vaheosad ahelas, et muistist lugu täielikult kujutada. Eestimaalt, kuhu ma mitmed kirjad kirjutanud, et üksikute ennemuistsetes jutus ettetulevate kohtade üle teadust saada, ei ole ma vastusi

saanud, ehk küll neid mulle kahelt poolt peaaegu kindlalt lubati“ j. n. e.¹⁾ (Rahva lõbuleht 1901 nr. 8 lk. 472—473).

Nagu sest Kreutzwaldi kirjast selgub, on Kreutzwald Saare piiga lugu just Kalevala eeskujul kokku seadnud. Kalevipoja Soomes käimine seisab kindlal alusel; mitmesugused teated rahvasuust tunnistavad seda tõeks. Seda Soomes käimist tahtis Kreutzwald kaunimaks teha ja ühendas sellepärast puuduvad vaheosad ses ahelas Saare piiga kokkupuutumisega. Kahju, et Kreutzwald ise ei tähenda, kust ta Saare piiga loo võtnud, kellega ta Karttuse ütluse järele nii vabalt ümber käinud. Mina vähemalt ei ole Saare piiga loost ühenduses Kalevipojaga jälgegi leidnud.

Saare piiga uppumise järele jutustab eepos, kuidas surnukeha merest üles otsima hakatakse (IV, 548—890). Tehakse pikk reha pikkade pulkadega ja riisutakse sellega merepõhja. Niisamasuguse reha palub Lemminkäise ema eneselegi valmistada, et poja surnukeha Tuonela jõest üles otsida (Kalevala, 15, 195—210; 249—280). Lõpupoole on Kreutzwald silmad Aino surma ja uppumise peale pöörnud. Saarepiiga laulab enesest:

Sinna ma kana kadusin,
Sinna linnuke suikusin j. n. e.
IV 823—827.

Aino jälle ütleb enesest:

Sinna ma kana kadusin,
Surin lindu liia surma;
(Kalevala 4, 333—334)

Niisama kõneleb Saare piiga enne riiete mahapanemisest (IV 734—738), niisama nagu Aino (Kalevala 4, 309—314). Vaskne mees, kes Saare piiga loos ette tuleb, (IV 748—808), on niisama Kalevala kuju, Kalevalas (2, 111—124) kõneldakse, kuidas vaskne mees merest tuleb tamme raiuma. Selle vaskse mehe on Kreutzwald Saare piiga meelitajaks muutnud. Kus vaskne mees tõepärast peaks seisma, nimelt suure tamme maharaiumisel, seal on Kreutzwald temast lihtsalt väikse mehe teinud, kes aga tamme juures mitme sülla pikkuseks sirgub.

Viies lugu tutvustab meid suure tamme kasvamisega (133—240). Suure tamme lugu seisab Kalevalas juba eesotsas, nimelt teises loos. Kalevalas on suure tamme kasvamine enam põhjendatud kui Kalevipojas. Kalevala laseb suure tamme seemet alguses ju teiste puude seemnetega seltsis külvata; Eesti eeposes istutatakse tamm ainult tütre

1) Kirja lõpp käib vähem selle küsimuse kohta.

mälestuseks, ega ilmutata, mispärast tamm nii suureks kasvas.

Võitlemises Soome tuuslari juures hoopleb Kalevipoeg (V, 458—469). Sarnasid mõtteid avaldab Lemmin-käinengi (12, 159—172; 12, 428—432; 26, 291—300). Viimaks ilmub viienda laulu lõpul kana kadumise meele tuletamine (764—767). Selle meele tuletamise kohta mak-savad ju enne nimetatud tähendused.

Kuues lugu laseb Kalevipoja Soomes kuuse all õhata, et teistel kõikidel tuba, temal aga koduks kole mets, tuules tule ase ja viimas vihtlemise paik (VI, 43—63). Kullervo avaldab just neidsamu mõtteid: (Kalevala 34, 43—94)

Koduje kõik muud kõnnivad,
Tubaje kõik muud tulevad,
Minul on kodu kõrvessa,
Maja minulla metsassa,
Tuules tule asemeke,
Sajus sauna leilikene. (49—54)

Edasirändamisel Soome sepa poole puutub Kalevipoeg lombakjalgse eidega kokku, kellelt teed Soome sepa juure küsib. Eit juhatabki küsijale teed, juhatab just niisama nagu eit Kalevalas (Kalevipoeg VI, 85—128). Kullervo tahab Untamo külasse minna, aga ei tunne teed.

Tuli vasta vana eite,
Sinivaipa võsaeite;
Seep see kohe küsimaie:
Kuhu kõnnid, Kullervoinen,
Kipud, Kalevo pojuke?

Kui Kullervo eidele teesihi teada annab, õpetab eit:

Astud päeva, astud teise,
Astud kohe kolmandagi,
Lähed siisap loodeesse,
Märka mägi tuleb vasta,
Sa aga astu mäe alla,
Käi mäe kura külge;
Seal on jõgi jooksemassa,
Paremal poolel pahinal,
Jõua seda jõge mööda,
Mööda kolmesta kosesta,
Tuled siis neeme ninasse,
Pääsed pika keele otsa,
Tuba on neeme ninassa j. n. e.

(Võrdle Kalevala 34, 111—162). Ülepea näitab Dr. Karttunen, et vanaeide ilmumine Kalevipojas on üks Kreutz-waldi otsitud vahelüli, mis eepose kokkuseadja omalt poolt juure lisanud. Eesti rahvaluules ei seisnud tal sellekohaseid aineid ees; nende puudusel võttis ta kogu vanaeide loo Kalevalast.

Mõõga valmistamise kirjeldusel nähakse Kreutzwaldil sammo valmistus silma ees seisnud olevat (VI, 399—442). Siin tarvitab Kreutzwald ometi õieti vabalt Kalevala aineid. Teiselt poolt on Kalevalagi mõök oma mõju avaldanud. (Kalevala, 39, 101—102; 39, 112—114).

Võõraspidu kirjeldades jutustab eepose looja õlletegemisest ja õllemõjust (Kalevipoeg VI, 556—581). Sarnase õlle valmistamise loo ja õlle mõju kirjelduse leiame Kalevalastki (20, 415—424)

Pani naised naerusuule,
Mehed heale meelele,
Arupidajad hõiskama,
Hullud hundiratast lõõma.

Kalevipoja kuuenda laulu lõpp viib meid uueste suure tamme juure, jätkab seda, mis viiendas laulus alustatud. Laulu lõpp jutustab meile tamme maharaiumist ja seda, mis tamme osadest tehti (VI, 772—943). Nagu enne tähendatud, nimetab Kalevala raiujat vaskseks meheks, Kreutzwald ainult väikseks meheks. (Kalevala 2, 111—204.) Tamme osade tarvidust on Kreutzwald laiemalt kirjeldanud kui Kalevala.

Seitsmes lugu saadab Kalevipoja Soomest koju. Teel kuuleb ta Saare piiga laulu merepõhjast. See laul tuletab jällegi Aino laulu (4, 331—334) meele, niisama Kalevipoja kaebtus vastuseks selle laulu peale (VII, 318—342). Sarnasel kombel kaebab Kullervogi (Kalevala 36, 211—220). Kullervo kaebtus on igapidi Kalevipoja kaebtusele põhjuseks olnud.

Isa haul käimine (807—860) tuletab kõike meele sedasama, mis enne sarnase käigu kohta juba üteldud.

Kaheksas lugu kuulutab alguses lauliku laulmise võimu. Selle kirjelduses on Kreutzwaldil Kalevala algus (1, 37—102) silmas seisnud. Selle peale kuuleme, kuidas Kalevipojad teele lähevad ja ühte talusse jõuavad. Taluisa küsima, kudas nad teadnud sinna tulla (VIII, 145—161.). Eeskujuks on Kreutzwaldil ses tükis Pohjola eit, kes kosilaselt küsib, kuidas kosilane teadnud sinna kosja tulla (Kalevala 19, 407—482). Edasi minnes hakkab taluema oma tütreid kiitma. Selle kiituse põhjendab ta Kalevala 24. loo peale, kus ema niisama oma tütart kiidab.

Kaheksanda loo lõpu poole (646—701) jutustab eepose kirjutaja, kudas Kalevipoeg külvanud ja künnud.

Külvas metsad kasvamaie,
Tammed kõrged tõusemaie,
Põõsastikud paisumaie,

Kalevalas võtab külvamise Sampsa Pellervoinen oma hooleks (2, 16—42).

Mäed külvas männikuteks,
Künkad külvas kuusikuteks,
Nõmmed kanarpiku kandjaiks,
Nõod nooreks võsastikuks.

Viimaks jutustab kaheksas laul veel Kalevipoja hobuse murdmist (VIII, 786—870). Me kuuleme, et kuhu hobusest iganes midagi sattus, sinna mingisugune koht tekkis. Kui ka hoopis teistest oludest, leiame eeskuju ometigi Kalevalast. Ilmatarest kuuleme (Kalevala, 1, 261—274), et kuhu ta iganes kätt ehk jalga pööris, sinna midagi uudist tekkis, just niisama nagu Kalevipoja ratsu jätistest. Ilmatare tööd on Kreutzwald siis nii ütelda Kalevipoja hobusele annud, muidugi mõista ainult väiksel mõõdul. Kreutzwald seisab ometi ses tükis täielt rahvaluule alusel.

Üheksas lugu näitab enam hämarat Kalevala kuma. Kalevipoja sõjasõit tuletab kaugelt Kalevala sõjakäikusid meele. Niisama vanataadi seletustes (348—677).

Järgmises paaris Kalevipoja loos astub Kalevala mõju tagasi. Kümnenamas loos tuletab (889—974) käharpeaga Kõu tütar ilmaneitsi Kalevala ilmaneitsid meele, aga ta teod lähevad Kalevala ilmaneitsite tegudest hoopis lahku.

Üksteistkümmes lugu on niisama Kalevala mõjust ennast puhta hoidnud, õieti veel enam hoidnud kui 10. lugu. Vähe tuletavad Kalevalat meele sõnad (196—198):

Laua koorm ei olnud suuri,
Ega olnud väga väike:
Paras mehe pihaline;

Sarnasid ütlushi, kus suurus ja väiksus kõrvuti pannakse ja nende varal päris suurus ära määratakse, leidub veel mujalgi Kalevipojas. Sarnased ütlushid panevad liig elavalt Kalevala peale mõtlema. Kas Kreutzwald neid ometi tõesti Kalevala eeskujul Kalevipoega pununud, ei julge ma otsustada. Niisama mõõgalugu (441—702).

Enam jälgi on Kalevala Kalevipoja kaheteistkümmendasse lukku järele jätnud. Kalevipoja kurtmine kaelkotis surnud mehe kohta (321—361) tuletab Kalevala sõnu meele, mis kodust põlve kiidavad.

Kalevipoja unenäos toob Kreutzwald Kalevala eeskujul Ilmarise platsi (XII, 534—538):

Sala mäe sügavusse
Seadnud Ilmarise sellid
Ilusama sepikoja.

Natuke maad edasi kõneleb eepos jälle (XII, 557—559):

Sepiliste meister ise,
Ilmarine imesepa,
Istus kõrgel kuldse istmel.

Kuldse istmel pole Ilmarine muidugi iganeski istunud, kuid unenäos on kuldne iste enam veel kui *licentia poetica* lubatud.

Loo lõpul jutustab eepose looja vaeselapse või karjase lugu. Karjane kurdab oma kurva saatust (XII, 774—900). Karjase lugu juhatab meid Kullervo karjapõlve juure (Kalevala, 33, 1—14; 33, 25—36; 33, 69—80). Nagu Kullervo oma leivakakku vaatab, vaatab seda Kalevipoja karjanegi ja kaebab:

Kõlkad hambil kõlisevad,
Agan keelepära taga,
Lible keele keskeella.
(XIII, 894—896)

Kolmasteistkümnes lugu toetab ennast jälle rohkem Kalevala nõjale. Sealt leiame 230—303 nii nimetatud ussisõnad. Sarnasid sõnu leidub Kalevalas kolmes kohas. Kalevala 26, 633—670 on ussi vaigistuse sõnad, 19, 78—90 ussi ärasaatmise sõnad ja 26, 695—758 ussi sündimise sõnad. Kalevipoja ussisõnades on ussi sündimise sõnad ja valuvõtmise sõnad ühendatud.

Nõidade rohtude keetmine (422—436) tuletab Kalevalas võidesõnu meele (Kalevala, 9, 419—500). Neitsite juure minnes hakkab Kalevipoeg toredast toast rääkima (Kalevipoeg XIII, 909—923). Kalevalas kõneldakse umbes niisama toast (21, 163—174):

Õrred need on õnapuusta,
Sambad suisa nāsupuusta,
Leelauad kuppudesta,
Lagi lõhe soomuksista.

Neljasteistkümnes lugu on Kalevalast kaunis puutumata. Küsitavaks jääb, kas Kalevipoja võitlemisele vanapaganaga Kalevala tõeste mingisugust jälge jätnud. Lemminkäise võitlemine Pohjola peremehega avaldab küll vanapagana ja Kalevipoja võitlemisega sarnasust (Kalevala, 27, 205—388), ei lähe aga ammugi sellega ühte. Pealegi ei ole sel võitlemisel midagi iseäraldust, nii et Kreutzwald võitlemist väga hästi omast peast võis kirjeldada, ilma et seal juures ennast Kalevala nõjale oleks toetanud.

Viiesteistkümnes lugu on alguses Kalevala mõjust vaba. Noorikute kiitlemine lõpupoolel (666—695) tuletab Kalevala pulma lõpul naise elu kiitust meele (Kalevala, 25, 454—468). Niisamati näeme tuuslari maja kirjelduses (XV, 708—738) kuma Kalevala pulmamaja kirjeldusest.

Kuusteistkümmes lugu jutustab Kalevipoja sõitu maailma otsa. Esioisa on Kalevipojal mõte hobusega seda teekonda ette võtta, just niisama nagu Väinämöisel ja Ilmarisel. Selle peale palub ta kotkast, et kotkas teda maailma otsa kannaks, nagu kotkas isa korra meie maale toonud (XV, 12—42). Mõtte võib ehk Kreutzwald Kalevalast siin laenanud olla, aga vaevalt rohkem. (J. Krohn, Suomalaisen Kirjallisuuden Historia, lk. 182.) Mõtet on Kreutzwald vabalt tarvitanud. Väinämöinen ja Ilmarinen lähevad tõesti esmalt hohusega teele, leiavad aga pea paadi ja jätkavad paadis teekonda. Kalevipoeg peab ainult nõuu hobust ehk kotkast tarvitada, laseb aga siis kohe enesele mehise laeva „Lennoki“ valmistada.

Kui Kalevipojal aru peetud laevaga teekonda maailma otsa ette võtta, annab vägimees Olevile käsu tamme maha raiuda ja tammest laeva valmistada (XVI, 100—171). Umbes sedasama viisi saadab Kalevalas Väinämöinen tamme laeva tarvis otsima (Kalevala, 16, 9—100). Tamme raiuma läheb põllupoiss Pellervoinen. Raiub tamme, lõhub tamme, viib osad Väinämöise kätte, kes neist siis vene valmistab. Olev selle vastu ei saagi tammega korda. Annab selle eest Kalevipojale nõuu laeva rauast teha lasta, et see paremine virmaliste vehklemiste vastu võiks panna. Siin tulevad tahtmata meelega Kalevala sõnad (39, 422—426):

Selle tarvis sõjavenes
Rind on rauda rakendatud,
Ja tehtud teras ninasse,
Et ei tuuled teda pilluks
Ega marud maha murraks!

Ülepea annab Lennoki sõit maailma otsa meile põhjust Väinämöise sõidu peale Pohjolasse mõtelda:

See on lahja Lapi randa,
Kehvaliste kaldake

Kalevipoeg (XVI, 434—435) juhatab jälle Kalevala juure.

Hiljem jutustab eepos, et Kalevipoeg seltsilistega jõudis sinna maale (XVI, 758—767),

Kus need kuked sõivad kulda,
Kuked kulda, kanad karda,
Haned haljasta hõbedat j. n. e.

Umbes sarnasel viisil kiitleb Lemminkäinen Kalevalas (29, 577—602):

Puud seal punalla paistsivad,
Hõbedal õunapuu oksad,
Kullal kanarpiku õied,
Seal olid mäed mesised,
Kaljud need kanamunased,

Mahla voolas kuivast kuusest,
Piima mädanud mändadest,
Aia nurgad lüpsid võida,
Teivastest voolas õluta j. n. e.

Kalevipoja palve Uku poole:

Anna karvu kaladele,
Sigi Soome silkudele j. n. e.

(XVI, 968—969) paneb meid küll vähä Kalevala peale mõtlema, ei sunni aga ometi milgi kombel neid sõnu lainamiseks pidama.

Seitsmesteistkümmes lugu jutustab esmalt linna ehitust, siis aga Kalevipoja sõttasõitu, 80—141. Seda sõttasõitu on Kreutzwald Kullervo sõjasõidu nõjale rajanud. Niisama juhatavad sõnad Kalevalasse:

Raiub kasteheinast kabjad,
Pistab piibelehest silmad,
Kõrkjatest teeb kõrvakesed.

Kalevalas selle vasta loeme (13, 107—118):

Hiied hirve ehtasid,
Juudad põdra põhjustasid,
Pea panid pakkudesta,
Sarved remmelga risusta,
Jalad ranna rooskadesta,
Sääred soo roigastesta,
Selja aia teivastesta,
Sooned kuivasta kulusta,
Silmad järve lilledesta,
Kõrvad kupulehtedesta,
Kesta kuuse kuivast koorest,
Muu liha mädanud puusta.

Kaheksasteistkümmes lugu on Kalevalast peaaegu puutumata jäänud. Kalevipoeg käib all maailmas ja peab seal mitmesuguste takistuste vasta võitlema. See võitlemine tuletab küll Lemminkäise võitlemist Pohjola peremehega jälle meele, aga läheb peajoontes sest ometi kaugelt lahku. Mõjust võiks ehk juttu olla, aga igapidi väiksest.

Üheksasteistkümmes lugu kõneleb peale muu Alevipoja härjatapmisest (312—341). Härjatapmises tunneme selget Kalevala mõju. Kalevala laseb kuulsa Karjala härja pulmade jaoks ära tappa (20, 17—118). Kalevalas on härjatapmine kohal, Eesti lugulaulu on see nii ütelda karvupidi kistud.

Sada vaati valgus verda,
Tuhat tündrit tõusis liha,

õeldakse selle härja kohta. Tuhande tündri lihaga oleks ju mõnda aega võidud elada, sõivad seda ka Kalevipoeg ja Alevipoeg. Nüüd aga viibib Kalevipoeg suure härja juures koguni üürikese aja. Suurest härjast tuleb liig vähe kasu.

Eelpool leidub sessamas loos jutustus „Siuru linnust“ (493—584). Siuru linnust ei tea Kalevala midagi, küll aga ilmatütartest või luonnotaredest. Need nähakse Kreutzwaldil põhjust annud olevat Siuru lindu Kalevipoega panna (Kalevala, 26, 707—710; 9, 43—66).

Humalast jutustati ju varemalt Kalevipojas. Ju enne sai näidetud, et Kalevala õlle mõju kirjelduseks tuge annud. Sedasama võib 678—734 kohta ütelda.

Kalevipoja laulust (786—821) leiame Aino loo vastakaja, eelpool ahelasse pandud raamatust aga sammoo jälgi (880—985). Nagu vana tarkuse raamat kalju küljes kinni, nii ka sampoo. Kalju küljest kistakse raamat lahti, kistakse sampoo lahti ja viiakse ära. Minu meelest näitab, nagu oleks Kreutzwald omalt poolt sammoo uue seletuse tahtnud anda ja selle uue seletusega sammoo tarkuse või priiuse raamatuks teinud.

Kaheskümmes lugu kuulutab viimasid Kalevipoja tegusid. Kõige pealt peab Kalevipoeg sõtta minema. Sõtta minnes paneb ta sõjasarve hüüdma (137—231). Just niisama teeb Kullervoo. (Kalevala, 36, 155—162)

Läks aga lauldes lahingi,
Mängides mässumurule,
Laulis laanes ja lagedal,
Kostis vasta küngastelta,
Müras vasta mägedelta,
Kohas vastagi kulusta.

Kui Sulevipoega haavatakse, kutsutakse sõnatark verd kinni sulguma. Sõnatark katsub verd sõnadega vaigistada (XX, 316—323). Väinämöise haava arstimisel loetakse niisama vere kinnipanemise sõnu (Kalevala, 9, 343—416). Need Väinämöise haava vere sulgumise sõnad on Kreutzwaldil eeskujuks silma ees seisnud.

Kalevipoja lahkumise kurtmine toob meile viimast korda Kalevala lahkumise kirjelduse meele. Kalevipoja kurtmise (XX, 536—594) vastakõla leiame Kalevalas, kui ka hoopis teistes oludes. Peajoontes läheb kurtmine Kalevalaski Kalevipoja kurtmisega ühte (Kalevala, 24, 301—312).

Vanemad Eesti keele kirjutatud hallikad ja Liber Census Daniae.

J. Jögewer.

Nagu tuttav on Eesti keele vanemate olukordade tundmaõppimise juures peatahtsus võrdleval keeleteadusel. Üleskirjutusi vanemast ajast on õige kehvapäraselt olemas ja needki enamiste läbi töötamata ja kokku kogumata. Kuni 1500. aastani leiame kaunis rohkel arvul õieti ainult kohanimesid ajaloolistes Ladina ja ala-Saksa keeles kirjutatud ametlistes dokumentides ja dokumentide kogudes, millest tähtsamad Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch, mille väljaandmist Bunge aastal 1853 alustas ja mis praegu edasi kestab; Est- und Livländische Brieflade. Eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte Est- und Livlands in Uebersetzungen und Auszügen. I. II. Reval, 1856—1864, herausgeg. von Toll, Bunge und Pabst; — Schirren, Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbstständigkeit 1557—1561. Bd. I—V Reval 1861—1865. — Baron Bruiningk, Güterurkunden. Aga peale nende leidub rohkel arvul veel vähemaid kogusid ja ajaraamatuid, kust niisama enam ehk vähem materialisid vanema Eesti keele kohta leida võiks. Ei tohiks ka nimetamata jätta Vene ajaraamatuid (лѣтописи) ja Islandi saagasid. Kui meil rohkem töölist teaduse alal leiduks, siis oleks küll esimene nõudmine, et kõik, mis neis hallikates Eesti keele kohta olemas, kokku korjatud ja korraldatud saaks, et seda tarvitada võimalik oleks. Kahjuks peab see aga praegustes oludes ainult vagaks sooviks jääma. Siiski on üks hallikas olemas, mis peaaegu tervelt ja otsekohe Eesti keele ajaloo valda käib ja mis võrdlemisi rohkelt tähelepanemist tänini on leidnud. See on nõnda nimetatud Liber Census Daniae (= Daani hindamise raamat). Ma tahaksin lühikeses kokkuvõttes siin ära jutustada, mis selle seletamiseks ja uurimiseks tänini ära on tehtud, tema tähtsust Eesti keele ajaloo kohta ära tähendada, ilma et mul võimalik oleks palju hoopis uut omalt poolt selle kohta pakkuda.

Liber Census Daniae, mille pergament-käsikiri Stockholmi raamatukogus alal hoitakse, sisaldab ülestähendused sissetulekute ja maaomanikkude kohta mitmesugustes Daani kuninga päralt olevates maades. Käsikiri langeb mitmesse jakku, mis mitmel ajal kirjutatud: I. ja II. jagu vist 1231. aasta ümber ehk natuke hiljem, III. jagu on teise käega

umbes 1254 a. ümber kirjutatud ja IV. jagu, mis nimelt meid siin huvitab, kuna see Tallinnamaa kohta käib, vist mitte väga palju peale 1254. aasta, sellega siis umbes 25 aastat noorem kui Läti Hendrik. Terve käsikirja avaldasivad Langebek ja tema surma järel Suhm kogutöös *Scriptores rerum Danicarum* medii aevi. Bd. VII. Kopenhagen, 1792. Tallinnamaa kohta puutuv osa ilmus peale selle facsimile trükis kogutöös *Antiquités Russes*, Bd. II, Kopenhagen 1852, millest Bunge *Liv-, Ehst- und Curländisches Urkundenbuch I* ja Bunge-Toll, *Brieflade* äratrüki tõivad. — Langebek-Suhmi väljaande põhjal püüdis Väike-Maarja kirikõpetaja Georg Magnus Knüpffer Tallinnamaa kohta käivate kohanimedele praegu tarvitusel olevad nimed kõrvu seada ja sellel teel vanade külade seisukohad ära määrata. Knüpfferi töö avaldas ühes oma tähendustega Dr. Carl Julius Albert Paucker aastal 1853 Tallinnas pealkirja all: *Der Güterbesitz in Ehstland zur Zeit der Dänen-Herrschaft, nach Jakob Langebek's, Peter Friedrich Suhm's und Georg Magnus Knüpfers topographischen Bemerkungen zum Liber Census Daniae mit einigen Zusätzen*. Aastal 1858 tarvitas G. v. Brevern *Liber Census Daniae* oma uurimistes *Studien zur Geschichte Liv-, Est- und Kurlands I. Bd.* (*Der Liber Census Daniae*), kui ajaloo hallikat Saksa asunduse algajaloo jaoks Harju ja Virumaal, kuna C. Schirren järgmisel aastal pealkirja all *Beitrag zum Verständnis des Liber Census Daniae* (*Mem. de l'acad. des scienc. de St. Pet. VII Serie T. II № 3, 1859*) v. Breverni tööd arvustades peaaesjalikult *Liber Census Daniae* kokkuseadmise põhjust, iseloomu ja aega püüdis ära määrata. — Juba raamatu esimesed väljaandjad Langebek ja Suhm olivad Hupeli *Topographische Nachrichten* põhjal katsunud raamatus ettetulevate nimede praegused kohad ära määrata, aga et neil Tallinnamaa täitsa tundmata oli, olivad nad hulga eksitusi teinud. Palju õnnelikumalt läks see töö Knüpfferi käes, aga ka temal ei läinud korda kõiki nimesid praegustega ühendada. Nimede üleskirjutajad olivad daanlased, kellele Eesti keele häälikud võõrad olivad. Ladina tähestik ei ulatanud selleks, et kõiki Eesti keele häälikuid üles tähendada. Juba sellest tekkis vigasid. Pealegi ei ole Stockholmi käsikiri mitte algkiri, vaid vistist üksikute sedelite põhjal kokku seatud ja ära kirjutatud. Siin tegi ära kirjutaja omalt poolt vigasid sisse. Nimed on küll üksikute kihelkondade kaupa korraldatud, aga selleaegsed ja praegused kihelkondade piirid ei käi mitte igakord täitsa kokku. Seesama maksab ka mõisate kohta, mis aja jook-

sul oma piirisid ostu, vahetamise või pärimise teel muutnud on. Mõni küla on ühes oma nimega täitsa kadunud. Sellest selgub ka, et kõiki nimesid praegustega ühendada võimata on. Siiski on suurem hulk nimesid Knüpfferi ja Pauckeri läbi õigeste ära määratud. Knüpfferi ja Pauckeri uurimiste põhjal avaldas A. H. Snellman ajakirjas Suomi III. 7, 1893 kirjatöö „Virolaisia paikannimiä 1200 luvulta“, milles ta pearõhku selle peale paneb, et Liber Census Daniae's ettetulevate kohanimedele kohased praegused nimed just nõnda kirjutada, kudas rahvas neid praegu välja räägib. See teeb võimalikuks Liber Census Daniae's ettetulevaid nimesid Eesti keele ajaloo uurimiste jaoks tarvitada ja sellekohased uurimise tööd ilmusivadki mõni aasta tagasi pea ühel ja selsamal ajal, nimelt Dr. W. Schlüter: Die estnischen Ortsnamen in Liber Census Daniae (Sitz. d. Gel. Estn. Ges. 1907. Dorpat, 1908) ja Tekla Teivaala, Virolaisista paikannimistä 1200 luvulla (Suomi IV, 5. Helsingis 1907. Ka eratrükis: Vähäisiä kirjelmä, julk. S. Kirj. Seura XL. 50 penni).

Nagu juba nimetatud sisaldab Liber Census Daniae kohanimed ainult Harju ja Virumaalt, mis Daani valitsuse all olivad. Nimed seisavad nõnda järjestikku, et esite kihelkonna nimi on tähendatud ja sellele siis kihelkonnas olevate kohtade nimed järgnevad. Iga kohanime kõrval eespool, pahemat kätt seisab kohaomaniku nimi, taga, paremat kätt endise kohaomaniku nimi. Alguses on lühike sissejuhatus, kus Läänemere maade ja Preisimaa maakonnad, kihelkondade arv igas maakonnas ja maakonna suurus nimetatud on. Sissejuhatus järel algab otsekohe „Hindamise raamat“ ise, läbistikku järgmise kava järele:

Dominus Ywarus	{ Tedan XV unci Orgiöl Pyol XV	} Expulsi Laendaer. Arnold.
Dominus Haelf	{ Kazwold XII Koylae XIV Hakriz VI Kyuizael XV	} Expulsi Hermannus. Arnold. Waezelin. Johannes. Godefrith. Halworth.
Dominus Odwardus	{ Sandae Laemaech Aekzae	} Expulsi Henricus Carbom. Haerborth.
	{ Kustizae XVII Howympae VII	} Bertram. Haerbort lang.

Thidericus	} Mandaes III ^{Or.}	} Ludulf V.		
eius puer				
Dominus			{ Angaer XII	{ Haenrich fan anger VIII.
Rex			{ Loal XXIII	{ Idem Haenrich III ^{Or.}

Niisugusel kombel läheb nimekiri kuni lõpuni ja sisaldab üle 500 nime. (Dr. Schlüter loeb kõiki kokku 539 nime, millest aga mõned korduvad).

Meile on tähtis ainult keskmine samm, milles kohanimed. Snellmanil varem nimetatud töös (Suomi III, 7) ongi ainult see keskmine osa ära trükitud, ja nimelt sesamas järjes, kui algkirjas. Omanikkude nimed, niihästi „Hindamise raamatu“ aegsed pahempoolses sambas, kui ka „expulsi“ (ära aetud) endised omanikud pakuvad meile siin huvitust ainult sedavõrt, et me siit näeme: kohe peale maa allaheitmise on võitjad maa eneste vahel ära jaganud. Mõni aasta hiljem on juba suur hulk esimesi omanikkusid uute poolt ära aetud, kes nähtavaste suurema väega esimestele kallale olivad tulnud. Eesti algomanikkudest ei ole juba sellel ajal, 1250. aasta ümber, kuskil juttu. „Expulsi“ (ära aetud) ei ole siis sugugi algomanikud, keda ülepea enam tarvis ei arvata nimetada, vaid niisugused, kes maad oma kätte olivad kiskunud, aga liig nõrgad olivad oma vägevamate seltsimeeste vastu neid kaitsma, ja sunnitud olivad rõõvitud saagi juurest lahkuma ja saaki oma vägevamatele seltsimeestele jätma.

Liber Census Daniae väljaanded ei seisa mitte praeguse aja nõudmiste kõrgusel. Langebek-Suhmi väljaandes on nimesed palju vigasid tehtud, mis muidugi selle väljaande järele toimetatud Knüpffer-Paukeri väljaandesse üle läksivad. Teised väljaanded ja uurimised põhjenevad Antiquités Russe II Kopenh. 1852 ilmunud facsimile trüki peal, mida Schirren 1859 oma varem nimetatud raamatus „väga heaks“ (trefflich) nimetab, teises kohas aga (Jen. Literaturztg. 1876, Sp. 9) õige puuduliseks (recht fehlerhaft). Tingimata oleks siis tarvis väljaandeid Stockholmi käsikirjaga võrrelda. Igatahes jääb aga esiotsa küsitavaks, kas väljaanded nende juures peasüüdlased, või on vead juba käsikirjas olemas. Dr. Schlüter toob terve rea nimesid ette, mis silmapaistvalt valeste on üles pandud. Facsimile peale põhjendades toob Dr. Schlüter esite 2 lehekülge parandusi Snellmani Virolaisia paikanimiä kohta, mille põhjal T. Teivaala uurimine tehtud. Facsimiles endas leiduvad vead jaotab ta järgmistesse liikidesse: 1. c ja t on ära vahetatud: Harco peab olema Harto (praegune Hardu),

Kacal, (praegune Kattel), Socal (pr. Sotal = Soodla jne.); 2. n ja u on ära vahetatud, näit. Ransaueræ, p. o. Rausaueræ (praeg. Rausvere) jne; 3. H ja K on ära vahetatud, näit. Holki p. o. Kolki (praegu Kolk); 4. l ja s on ära vahetatud, näit. Kolkis, p. o. Koskis (praegu Kose); 5. täht on välja jäetud, näit. Huxnum p. o. Huxnurm, Lateis p. o. Lahteis (nüüd Lehtse); 6. vist ka a ehk ae ü asemel, näit. Kaligalæe (praegu Kalliküla), Wakalæe (p. o. Vaiküla); 7. kirjutuse või trükivigade läbi on suur hulk nimesid hoopis võõra tundmata kuju saanud, näit. Atanascae (p. o. Alantsi), Jeeleth (Jõeletme), Kassiueræ (Rasivere), Kirtanaos (Kurtina), Pickæuaekæe (Pikvere) jne.

Sellest, mis meile Liber Census Daniae kohanimed Eesti rahva elust ja olust kõnelevad, edaspidi pikemalt.

C. R. Jakobsoni kirjad J. Adamsonile.

Armas sõber!

Just siis, kui Teie kiri seie jõudis, olin maal oma sõsara juures, ja ei võinud sellepärast Teie voorimehega raamatuid ühes saata. Ka ei olnud mul neid seekord nii palju käe pärast. Eila veel sain 1000 tükki Peeterburgist, ja et õnneks Wühner siin juhtus olema, saatsin siis ka kohe 100 tükki temaga Teie kätte. Hind on 12 rubla. Kui ehk veel mõnda koolmeistrit teate, kellel neid tarvis on, siis palun temale teadust anda. Sest kolm nädalat jään ma veel Tartu, ja nii kaua on neid minu enese käest selle hinna eest saada. Pärast maksavad Laakmanni juures 100 tükki 13 rubla. —

Lugu Aleksandri kooliga on pensak kül. Kelle süü läbi asi nii tulnud, on kerge ära arvada. Sellepärast sõelusid ka mõne mehe püksid tuhka, kui sest rääkisime, et rahvas tahta asja järel pärida. —

Mina omalt poolt Weskele kül nõu ei annaks, Tartu tulla, kui tal vähegi lootust on, nii palju raha saada, et Leipsigis studerida võib.

Lugemise raamatust on 10 poognat trükkitud. Terve raamat saab kolme nädala pärast valmis, sest et nüüd iga nädal kõige vähem kaks poognat trükkitakse.

Hurt jääb nüüd puhtast Tartu, et Eesti kirja põllu peal tööd teha. „Eesti Koit“ saab temast välja antud saama, keda Kreutzwald oma vana õlgade peale enam ei tahtnud võtta. Soovida oleks, et rahvas igal pool kohe näitaks, et seesugune selge „Teaduste-Seitung“ veel meie kohta vara ei ole, sest poliitika sõnumid ei saa ta tooma, mis ka siin korda ei läheks. Igal ajal olgu oma koht ja aeg! — Ka on tarvis, kui see

aaleht peab siginema, et tal alustuses kohe palju lugejaid on. Hurt on vaene mees, ja ommetegi peab ta sest elama. Tühja kõhuga ei või aga ka kõige parem inimene midagi teha. Aga auus mees, kes seesuguse kahevahel asja eest kindlama põhja peal seisvat lootust rasvase pappipadade peale maha võis jätta! Mõnigi mustakuue kõrdikok saab seda asja narritembuks nimetama, kes ükskord nädalas oma jutluse ära kudrutab ja siis see eest rahus 7 kord 7 korda oma mago toppib, kunni uus kudrutamine tuleb, kellest vahel Juudas aru saagu. — Kui ma rikkas mees oleks, külap ma siis teaksin, mis teeksin.

Ma sooviks, et Teie ühe kirja „Postimehele“ kirjutaksite, kus teada annaksite, kuidas teie kihelkonnas lugu uue kirjutamise viisiga on. Seal käib rahvas ise selle peale, et koolis uut kirjutuse viisi õpetatakse, rahvas on selle asja o m a k s asjaks teinud, sest et ta nüüd ära tunneb, et need võerad, Sakstest meie kaela pandud rangid, meie rahvale üksi kahjuks võivad tulla, ja kui meie neid pea maha ei viska, meie kaela saavad katki õeruma, nenda et meie pärast oma kirjavaraga mitte edasi, vaid tagasi saame käima. —

Soovin Teile palju tuhat tervisi, ja loodan, et Teie poolt pea jälle sõnumid saan.

Tartus, sel 30-mal Septrl. 1867.

Teie truu sõber

C. R. Jacobson.

Armas sõber!

Praegu kuulen, et siit mõned voorimehed Viliandi poole minna, kes Teid tunda. Sellepärast saadan siis Säbelmanni pildid Teie kätte, ja palun Teid, neid tema poole edasi läkkitada. Ühtlasi pean ka tunnistama, et mul suur rõõm oli Postimehest lugedes, kuidas Teie pool terve kihelkond ühes nõuus edasi püüab töttada. Kui lugu igal pool nõnda oleks, kül siis kõik meie asjad tõistviisi edasi läheks. Kahju, et rahva õnnetuks veel palju neid koolmeistri nime kandjaid on, kes uue kirjutamise viisi vasta võitlevad! Nemad kül asja ei jõua ära keelda, aga meie rahva koolitamine ei või sel viisil mitte nii ruttu edasi jõuda, nagu tarvis oleks. Rahva rumalus on nüüd meie kõige suurem vaenlane, kelle vasta täitsa abi leida selle seltsi aal sugugi võimalikgi ei ole. Mis meie Eesti rahvast loodame, seda võime üksi tema tulevast sugust loota; kui aga ka meie noort sugu ika peale veel vana tuimuses üles kasvatakse, millas algab siis uus aeg? Tehkem seepärast igaüks kõigest jõuust tööd, et see asi kord jo selgiks, et rahvas ära hakkaks tundma, kuidas nende asjades tarvis on, Eesti õppetud meestega ü h e s nõuus edasi jõuda. Meie mustakuue kõrdikokkad on rahva vaimu üleliiga jo maha muljunud, nõnda et sugugi enam palju ei puudu, ja terve Eesti rahvas on nende „püha“ taigna kätte ära läkkastanud. Kalevipoea jõud on tarvis, rahvast selle määdand kõntsast, keda kokkad ise targad kül on söömata jätma, peasta. Andku Jumal, et „lugemise raamat“ õige pea iga eesti lapse käes oleks;

see on üks vägev luud, kelle ees pappidel oma taignaga kinnitust ei saa olema. — Nende päävades saan ka ühe Geograafia teaduse raamatuga valmis, kus 30 kunni 40 ilusat pilti ja kaarti sees on. Nüüd ma aga ei tea, kuidas teda trükkida, sest Laakmann seda kulu oma peale ei võtta. „Koli ramatus“ on tal jo seda värki õppetuse raamat, ja mis ta sest küsib, et see raamat sit on, kui ta aga raha sisse teenib. Ise mul ka jõudu ei ole, uut raamatut trükkida laske, sest „Aabitsaraamatu“ eest ep ole mul veel rohkem raha sisse tulnud, kui 24 rubla. See on 1000 rubla kohta aasta peale nattukene vähe. Laakmanni käest ei ole ma ka veel „lugemise raamatu“ piltide hinna kätte saanud ja uued pildid maksavad jälle peale 300 rubla. Minu jõud enam ei kannu. Meie peame üht literaari seltsi katsuma asutada, nagu Soome maal, muidu jääb meie kirjavara seks mis ta olnud ja on.

Kas Aleksandri koolist ika veel midagi kuulda ei ole? Peaks ommeti see asi ükskord jo korrale saama. Koolitud eesti meestest on meil veel suur puudus; neid aga saksakoolides palju sigineda ei või. — Kas Viliandi rahvas ika veel „lugem. raamatu“ vasta vaidlevad? Kui palju on sest raam. Paistu kihelkonnas ära müüdnud? — Kui Teil raha minu Aabitsaraamatu eest saab koos olema, siis palun Teid, seda Säbelmanni kätte anda, sest et mul just 12 rubla temaga võlgu on.

Palju tervit kõigile, kes mind tundvad!

Teid südamest tervitades jään Teie truu

St. Peeterburgis, sel 6. Mätsis 1868.

C. R. Jacobson.

Meie sooviks Petersoni pärast selgemat teadust. Ma arvan, et sea rumalus jälle kena tükki teinud. Mikspärast ei annud Peterson oma kaebduse kirja ise ära? Kas rahvast tema juure ei lastud? Seda ei võinud jo teised sugugi tema eest teha. Ja kui P. pärast ise kirja sisse andis, mis ta siis kirjutas? Kas sellesama kirja, mis enne jo pidi sisse andma? Seda asja meie kõik õige selgest tahaksime teada saada. Adam Peterson oleks ise seda kirja pidanud prokurööri kätte andma, et teda senati kohtule saata, ja mitte Keisri kätte.

Armas sõber!

Eila tuli minu vend Eestimaalt seie, selle nõuuga, Venemaal üht mõisavalitseja kohta otsida, sest et meie rüütlidega enam ei mingisugust tegemist maksta teha. Minu sõbrate abiga võiks seesugust kohta kül leida, aga meie läbirääkimiste järel on ta selle nõuu maha jätnud, ja tahab nüüd parem omal maal üht vallakirjutaja kohta otsida. Minu vend on Liivimaal 4 ja nüüd Eestimaal 2 aastat mõisavalitseja olnud, ja ühtlasi Liivimaal ka 2 aastat kihelkonna-kohtu kirjutaja, nõnda et ta kõik tarvili sed asjad põhjani tunneb. Ja et ta ika rahva poole hoidnud, sellepärast on tal ka jo kül mõisnikudega tüli olnud, nagu ma ise 4 aasta eest tagasi nägin, kus ma ühe suve tema juures Kidijärve mõisas elasin. Üht sündsamat kirjutajat meie nõnda sugugi ei võiks leida. Sellepärast taht-

sin Teid nüüd paluda, teate üht seesugust kohta, siis andke seda mulle õige pea teada. Ja kui Teil silmapilgus just midagi teaduse pärast ei peaks olema, siis palun järele kuulada. Mul oleks väga kahju, kui minu vend üht töist ametit peaks peale hakkama, sest meie asjadele on igalt poolt abi tarvis, ja hea vallakirjutajate poolest ommeti ka suurt rikkust meie maal sugugi ei ole.

Kahju, et Koolide-minister praegu haiguse pärast võeral-maal on. Meie Aleksandri kooli asi oleks ju kinnitud. Nüüd peame nõnda kaua ootama, kunni ta tagasi tuleb.

Kiriku õppetajatele ei saa see kasuks olema, et Hansen Riia zeitungis meie eestiasju vale valguse al avalikuks teeb. Keegi Eestlane ei ole veel selle peale mõttelnud, üht Venevalitsusest lahutud seaduskorda asutada, ehk ennast poliitika asjades Soomlaste külge soovida, nagu seal öeldakse. Kui meie oma vaimu-harimises Soome keelest palju head loodame õppivad, siis ei taha meie ommeti sellepärast veel üht uut riiki asutada. Seesugused mõtted võivad üksi neil olla, kes meie maad Saksa-maa külge ära tahaks müüa; ja et neile mõned õppetud Eestlased tee peal on, katsuvad naad neid avaliku aealehtedes kahjuliku inimesteks välja laimada. Kahju, et Hansen nende meeste seka astunud, pealegi neile eestkostjaks heitnud. Sel viisil ei jää meil muud üle teha, kui ka nende „püha meeste“ salategusid avalikuks teha, mis meie seiemaani ika veel oleme tegemata jätnud. Aga kes tuult külvab, lõikab tormi. —

Paulseni pärast olen järele kuulanud, aga veel kustkiltgi sündsast vastust saanud.

Palju tervit Hennole ja kõigile kes mind tundvad.

Teid südamest tervitades

St. Peeterburgis,
sel 5. mail
1868.

Teie truud

C. R. Jacobson.

Minu praegune adres on:

У Краснаго моста по Мойкѣ, домъ Вельяминова, № 79, кв. № 17.

Köler ka enam vanas korteris ei ela. —

Nädal tagasi sain Holstrest kirja.

Armas sõber!

Pernu Postimees on jälle peale hakkanud loomuliku kirjutamise viisi vasta sõdima. Seal peame asja vastastiku seletuisi mõistlikult katsuma peale hakkada, et mite uus kius ja tüli ei tõuseks. Mõned Villandi vallavanemad on ka nii julged olnud, rahva nimel üles astuda, nagu ühesantud leht tunnistab. Kas seal valdades ühtegi meest ei peaks olema, kes neist vallavanematest mõistlikum on? Külap Teie vist mõnda saate tundma. Sellepärast palun Teid, et al seisvat kirja seesuguse mehe kätte annaksite, et ta teda oma nimel „Perno Postimehe“ kätte saadaks. Hea oleks, kui mõned mõistlikud mehed ennast alla kirjutaksid ja täie ni-

mega, sest et see tegu neile aga auu võib tuua, Kui „Perno Postimees“ kirja vasta ei võtta, siis võib teda Janseni kätte saata ja veel nattukene soola juure panna. —

Kuidas on lugu rahakorjatusega raamatu heaks, mis ma mereasjandamise heaks välja annan? Ma paluks kül õige pea selle üle posti läbi teadust saada. Sest esimene poogen on mul jo kahe nädala eest trükkitud, ja ma ootan aga Teie poolt sõnumid, et trükki võiks lõpetada. Kui ka midagi koku ei ole tulnud, siis ma palun ommeti teadust saada, et ma mite ilmaaegu ei oota ja oma aega ära ei viida. Sest nii pea kui raamat valmis on, tahan ma üht veikest reisi ete võtta.

Palju tuhat tervit kõigile !

Tartus, sel 3-mal augustil

Teie truud

1868.

C. R. Jacobson.

Suure südame kurbdusega lugesime „Perno Postimehe“ 26-ma numri sees üht kirja loomuliku kirjutamise viisi vasta, mis üks C. W. F. üles on pannud. Selle kirjatüli arvasime jo ammugi otsas olevat, aga vaata, jälle tuleb üks koolmeister, kes, nagu muidugi teada, 44 aastat „Eesti juhataja“ olnud, ja külvab uuest viha-vaenu rahva seka. Ja mis ta siis seal ütleb? Ei midagi uut! Nimetab asju, mis jo ammugi tühja tunnistud, ja neidgi sel viisil, et meie kirjutaja halli juukste pärast (sest hal pää võib tal kül jo olla, kui ta nii kaua „Eesti juhataja“ olnud) nende asjade vasta sugugi siin vaidlema ei hakkagi, Soovib keegi siiski selle kirja peale vastust saada, see lugegu „Eesti Postimeest“ 1867, № 15 ja № 16, seal ta vastus on. Mis meid täna kirjutama sundis, on see, et neli Villandi vallavanemat oma valdade nimel julgenud avalikus lehes seletada, kuidas nende vallad kätte ja jalgega ka loomuliku kirjutamise viisi vasta seista. Meie teame väga hästi, kust poolt see tuul puhub, sest meie tunneme mehi ja nende seas ka paar „koolmeistrit“, kes rahvast kaua aega, suure hoolega iseäranis kõrtsides, loomuliku kirjutamise viisi vasta katsusid mässama kihutada, kunni neile seda õppetajast ära keelati. Mõistlikum rahva hulk ei ole ka millasgi nendega ühes hulunud, vaid nooremad õpivad ka meie juures igal pool uut kirjutamise viisi, ja vanematel ei ole midagi selle vasta ütlemist, ehk kül ka vana viis nende meelet armast on. Mis Jumala tahtmine on, saab muidugi sündima. Vana kirjutuse viisil välja antud raamatuid ei saa sellepärast ka sugugi tarvis olema ära viisata, sest: et see, kes loomuliku viisi järel lugeda võib, isegi ka vana viisi kirjasid mõistab. Sellepärast peame siin tunnistama, et meie seda teutust sugugi oma peale ei taha võtta, mis meie vallavanemad meie nimel meie peale tunnistavad, vaid nagu Villandi rahvas igas isamaa asjas esimesed olnud ühes käima, nõnda ei taha ja ei saa naad ka omas vaimuharimises tõiste maakondadest millasgi tagasi jääma. Meie vaimuharimise ülem järg võib aga üksi loomuliku kirjutamise viisi teel sigineda; seda oleme noorem rahvas kõik ära tunnud, ja sest meie ka enam ei jätta. Noorte päralt on aga tulev aeg!

K— valla suurema rahva hulga nimel

n. n. e. —

Armas sõber!

Mul on nüüd esiotsa siin nii palju jooksmist ja tegemist olnud, et ma silmapilkugi aega ei saanud väljaspoolise tallituste peale; nüüd tahan Teile lühidelt mõnda teada anda. Minu nõuu saab korda minema, jo on kõik vedrud käima pantud. On ka loota, et luba esimese Jaanuariks kätte tuleb, ehk kül seesugune asi ika kõige vähemalt kolm kuud ära võttab. Umbes jõulu aeal võite siis jo uut last näha saada, see on, kui lubatud prügi Teie poolt enne seda seie tuleb, sest teda on mul väga tarvis. Kui aga ehk (lubasaamise) asjad esimese Jaanuarini kõik selged ei peaksid olema, siis asub asi vistist esimese Märtsil elusse, kus hind pool rublat vähemale langeb. Tasailukesi võib seda asja nüüd ka jo igale poole laiali lautada, et sõbrad teaksid, mis neil teha tuleb.

Mis Jansenil oma poliitika zeitungi poolest vähem lugijaid saab olema, need saavad talle oma põllumehe zeitungiga vist juure tulema. Kui meil nõnda hea poliitika, hea põllumeeste aealeht saanud, siis puudub aga veel üks kirjaduse ja teaduse zeitung. Peaks ommeti Hurt oma Eesti Koiduga pea ka esile jõudma.

Peeterburgis leidsin vaese Paulsoni haigemajas raskeste haige. Keda võerast jättab kül Peeterburgi tifus puutumata? Kui esimene kord tema juures käisin, oli ta jo nattukene parem, aga ika veel raske haige, sest ta sonis mulle tõsisel näul ete, et ta Kaukasuses olla olnud, mis Dr. Blumbergiga seal rääkinud, ning mõnda muud. Nüüd on ta jo kurnis parem. Täna tahan jälle teda vaatama minna. Ta on jo kuu aega haige. Palju tervit tema armsa isale!

Jürjev on jälle uue risti saanud, ühe Wladiimiri-risti kaelas kanda. Väga hea oleks, kui Teie temale õnne soovides, ka tõiste sõbrade nimel, kirjutaksite; Teie jo teate, et see teda väga rõõmustab. Praegu pidab ta meie asjade eest nii hoolsaste muret, nagu veel kunagi! Ta saab Teile siis ka vist oma pildi saatma. Väga hea oleks ka, kui Teie teda selle hoolsa mure eest tänaksite; võite jo üttelda, et minu käest seda olete kuulnud. Köhler, meie ülem kullatük, on terve ja teeb oma tööd edasi. Selleaastase maalide näitamise juures on jälle üks noor eesti maalmeister Pernu maalt akadeemikuks saanud. Sest ehk saab tõine Köhler. Sel mehel on ka tenga, sest tema sugulased on siin rikkad böörsi-rahamehed.

Petersoni pärast saan edespidi kirjutama. Kui ma neid sõnumeid kätte jõuaks saada, kellepärast meie rääkisime! Neid oleks mul nüüd väga tarvis.

Palju tervit igale mo armsa sõbrale Holstres! Kui ma nende peale mõtlen, siis lähäb mo süda igakord soojaks!

Olge ka ise tuhatkord tervitud

St. Peeterburgis,
sel 5-mal Detsembril
1868.

Teie truul
C. R. Jacobsonist.

Praegu tulen Paulsoni vaatamast. Ta saab kül ika paremaks ja enam ei ole midagi karta, aga ta vaene pois ei ole muud kui luu ja nahk. Ta saadab oma vanematele palju tervit. —

Armas sõber!

Ma ei tea, kuidas ma Teid pean oma hea ja vaeva eest tänama, mis minule olete teinud ja minu pärast näinud. Ehk ma kül tean, et Teie selle juures rohkem kordaseatava asja, kui kellegi muu peale vaatate, siiski pean ma Teid ka oma poolest tänama, sest ilma Teie nõuuta ei oleks see asi võinud korda minna, aga kui seda ei oleks olnud, siis ei oleks minu elu ka enam midagi olnud, sest minu ete võtmised on minu elu. Ma saadan nüüd siin Jaak Tissile tänades see võlakiri Teie kätte ja palun, teda temale edasi läkitada.

Ma saan Jürjeviga ise ministeeriumi minema, et seal Aleks. kooli asju järele pärida. Seiemaani meie aga veel ei ole selle peale aega saanud. On näha, et need mehed seal Riias seda asja niisama soovivad oma pikkale venitamiseaga ära lämmatada, nagu 50 aastast priiuse püha. Tarvis jälle nattukene tuld taha teha.

Ma tulin eila õhtu Kroonilinnast Jürisoni juurest kodu ja leidsin ühe telegrammi Paulsoni käest eest. Ma lähen täna peale lõunat haigemajasse, sest üksi sel aeval võib sinna minna, ja saan siis kohe Paulsonile kirjutama, kuidas tema poeaga lugu on.

Siis ma tahtsin Teile ka veel ühest tähtjast asjast rääkida. See on meie vendade välja rändamisest omast isamaast. Neid läheb nüüd väga palju Kaukasuse maale, aga see asi on väga rumal. Selle raha eest, mis naad tee peal kunni sinna ära kulutavad, võivad naad Ingria maal, iseäranis ka Peeterburgi kubermangus jo hea tük maad osta. Siin müüb kroonu 10 rubla eest tessätin maad, ja sel viisil: Viiskümmend tessätini müiakse ühes tükkis 500 rubla eest; 100 rubla tuleb kohe välja maksa, ja 400 rubla igaaastase intressi maksudega tasuda. Kes siin maad ostavad, ei ole ka oma rahva seast veel välja läinud, sest et siin suurem jagu talupoegi Soomlased on, ja nende seas Venelaisi aga vähe leida. Ka on siin jo nii palju igal pool Eestlasi, et Soome õppetajad eestikeelt on hakkanud õppima ja jo eestikeeli nende Eestlastele jutlust pidama. Kes aga osta ei jõua, see võib siin ka kõige paremine rentida. Kolme aasta peale saab ta maid ilma hinnata, siis maksab ta aastas tessätini eest 2 rublat. Ehitamise puid saab ta ilma hinnata, nii palju kui ta tahab. Ma tunnen mittu mõisniku Ingria maal, kes sel viisil väga hea meelega oma maid Eestlaste kätte annaksid. Ühe maa peal on neid jo palju, ja kui neid veel rohkem sinna tuleks, siis tahab ta neile ka ühe eesti kooli ülesehitada ja koolmeistrile ilma hinnata maid tarvituseks anda. Ta ei ole mitte üks rüütel, vaid üks akadeemikus, kes ise Peeterburgis elab. — Kui Teie sellepärast mõnest Kaukaasia rändajast kuulete, siis antke talle head nõuu. Ma

tahan neid hea meelega õige teele juhtida, aga enne peab siis asi kirja-
teel läbi olema räägitud. —

Teid südamest tervitades

Peterburgis, sel 17. Dets.
1868.

Teie truud
C. R. Jacobson.

Oleks soovida, et rahvas rohkem Ingria maal maid ostaks, siis
saaks ka meie juures Liivi- ja Eestimaal maade hind alanema.

Armas sõber Adamson!

Oma lubamist, Te' prottokolli venekeele ümber panna, ei ole ma
aega saanud täita. Ma olin nädal otsa Põltsamaa meestega Moskvas ja
tuln sealte veel eila hommiku Peeterburki tagasi. Need vaesed inimesed
ohkavad ka ühe vereimeja Saksa küünthe vahel, kes asju teeb, mis Jumala
ja inimeste seaduste vasta on. Ma loodan, et tema nahk pea parsile
pannakse.

Praegu on mul jälle muid väga tarvilisi asju tallitada, sest et
Kindralkubernäri herra praegu siin on, nõnda et minust sel korral Teie
asjade toimetajat ei saa. Ehk Te' leiata Viliandi linnas ühe mehe, kes
selle töö oma peale võib võtta? Sest väga tarvis on, et Teie ühe ümber-
tõlgitud prottokolli kooli ministri Tolstoi kätte saadate. Sinna võiksite
sissejuhtides mõned sõnad veel lühidelt juure panna, umbes nõnda: „Jo —
aastat on mööda, et meie, „Aleksandri kooli“ asutajad, peale hakkasime,
selle eest hoolt kandma, oma nõuu ete võtmiseks ja korrale seadmiseks
luba saada, siiski ei ole meie, nagu nüüd näha on, veel mite sammu ses
asjas edasi jõudnud. Meie ei või uskuda, et selle tulusa asja kinni hoid-
mine riigi valitsuse poolt tuleb, sellepärast võttame omale selle julguse
rindu, oma viimast prottokolli, mis „Aleksandri kooli“ asjus oleme maha
teinud, venekeeli ümberpantud ministri herra kätte saata, selle alandliku
palvega, meie asja armulikult kuulda võtta. Jo tahab meie jõud ära
lõppeda seda asja edasi nõudmast, ja rahva himu kaduda, seesuguste suurte
ohvridega üht asja veel edasi saatmast, keda meie seeläbi ika vähem ja
vähem hakkame tarvitama, mida rohkem meie lapsed iga pääv saksakeelt
juure õppivad, ning nõnda oma õppetust kõige kergemal viisil saksa
koolidest võivad saada.“

Prottukolli kirjutage nõnda, nagu ta Teie viimases kirjas üles oli
pantud selle lisandusega, mis mina juure olin pannud. (Külap see kiri
on Teie kätte jõudnud?) Ma loodan, et asi sel viisil saab tõeste ja õige
pea edasi minema. —

Ma võin Teile ka ühe rõõmusõnumi teada anda, mis ma Moskvas
kuulsin ja trükkitud paberi peal nägin. See asi ei ole aga veel avalikult
kuulutud, sellepärast ei tohi ka Teie veel sest palju kõra teha. See asi
ei ole muud, kui kroonu talumaade müümine, mis jo kindlaks on tehtud.
Kõik kroonu talumaad müiakse ära ja selle summa eest, mis praeguse

rendi kappital välja teeb. Ka ei pruugi ostjad mite kõik hinda ühe korruga välja maksa, vaid on jo sest kül, kui naad iga aasta oma praeguse rendi kõrva 5⁰/₀ maksavad (ehk oli ta ka 10⁰/₀, seda olen ma ära unustanud), kunni kappital tasa on. Aga ka neil ostjatel on jo 3 aasta pärast oma talumaaga luba teha, mis naad tahavad, teda ära müia, n. n. e. Mõisa maad (see on kroonu mõisa maad) peavad ka sulaste ehk muu tahtja inimeste kätte ära saama jagatud, aga sellepoolest ei ole veel viimane otsus kinnitud. Väga tarvis oleks nüüd, et need kroonu mõisad, kes veel palvekirjasi ministri herra kätte ei ole läkkitanud, et need seda õige pea teeksid, ja ka plaanisi ete paneksivad, kuidas neid maid kõige kasulikumalt välja võiks jagada. Selle peale saaks ehk mõnes tükis vaadatama.

Teid kõiki südamest tervitades jään

Peeterburgis,
sel 12-mal Veebr. 1869.

Teie truul

C. R. Jacobson.

Paulson saadab ka palju tervit.

Armas sõber!

Teie kirja peale palvekirja pärast tahan Teile kohe vastada. Kui Teie volimehed üleühtse kirjutavad, et häda neid sunnib uuest küsima ja vastust paluma, siis on kiri ehk kül sünnis, kui Teie esimeste peale veel vastust ei ole saanud. Aga mõisa tükis kätteandmisest ei tohi Teie nii kaua rääkida, kunni Teil kroonu poolt otsus käes ei ole, et mõisat tõeste ei saa lõhutama. See jut võib jo ehk ka mõni kavaluse jut olla. Ma sooviksin teada saada, kelle käest Teie teda olete kuulnud, ehk mis teed ta Siversi suust kunni Teie juure on käinud. -- Aga soovida, hädaste soovida oleks, et kõik kroonu mõisad palvekirjasi ministri kätte läkkitaksid, see on palvekirjasi sulaste poolt, neile mõisa kroonu maid kätte jagada. Jseäranis tuleks nende kirjades selle peale raskus panna, et seeläbi kroonu maad rentnikude väljakurnamise eest saaksid hoietud ja naad siiski rohkem renti aastas sisse tooksid kui nüüd. Sest iga mees saaks siis oma tüki eest nii hoolt kandma, et ta ika parema järje peale tõuseks ka edespidise põlvele. Jga mõisa kohta oleks ka tarvis täielikult välja arvada, kui palju ta seesuguse lõhkumise järel rohkem sisse tooks, kui nüüd, ning seda oleks kõik palvekirjadesse üles panna. Kus võimalik, oleks ka seda ete tarvis näitada, kuidas need mõisad tükis rendimise juures rentnikude käes aegamööda ika vähem on vilja kannuvad. Mõnest mõisast saab seda vist võima tunnistada. Siis on aga mõisa rehningi raamatuid tarvis abiks võtta. Aga pääasi on ika see, et õige palju mõisaid neid kirjasi Peeterburki saadaksid.

Aleksandri kooli pärast käisin ma Jürjeviga ministeeriumis. Seal ei öeldud seekord aega olevat, ja lubati meile kodu teadust saata. Aga kaks nädalat ootasime ilmaaegu. Seal läks J. jälle sinna, ja nüüd taheti asja sellega magama panna, et öeldi, kiri olla jo ministri kätte saadetud.

Jah, mis kiri ja mis asja pärast? Seal jälle ei võidud kohe vastust anda, taheti selgemalt järele vaatada. Nüüd aga ei lasknud J. ennast ka enam narrida, vaid ütles: siis ja siis tulen ma seie, ja pallun sellepärast, et senni kõik kirjad ja prottokollid valmis panete, et ma neid kõik ise võin näha, ja teada saada, kuidas asjad seisavad. Seda siis ka lubati ja nõnda on lootus, et ommeti teadagi saame, kui kaugel see asi on. Kooli ministeeriumi ametnikud on enamast kõik Saksad. Muud nende nõu ei ole, kui seda asja pikkale venitada. Selle aea sees naad siis teda käänavad ja laimavad, kunni ka minister tema vasta hakkab olema, ja siis on asi tehtud. Kes seesugust kavalust ei tunneks!

Oma zeitungiga on mul ka palju võitlemist. Asi tabab viltu minna. Saksad teavad väga hästi, et neile seega nende Saksamaa lootuste surmatunnikene ligemale r ü h i k s, naad teevad sellepärast kõik, mis naad jõuavad, et meie asi surma saaks. Aga minu lootus ei ole veel otsas; ega ma ka enne järele ei anna, kunni kaks kät rinna peale olen pannud. Aga süda läheb mul täis, kui selle peale mõtlen, kuidas Jansen iga pääv rahvale ühest meelest rüütli dega ete räägib ja neid sunnib, oma silmi puhtast kinni panema. Taga selja müiakse meid ära, kõik meie eesti asju tallatakse jalgega, meie õppetud mehed, kes oma sugu ära ei salga, hulguvad mööda maailma ümber, oma isamaal ei leia naad leiba, kõik hea püüdmine rahva kasuks läheb nurja, võerad meie maal nõuavad rohkem kui jumaliku auu, lasevad ennast hirvitades kummardada, ja — meie noomime rahvast oma aealehtedes sõbrust pidada nende meie sõpradega, nendega ühelmeel (see on üksi meie poolt) elada, meie ehitama neile auusambaid ja võttame neid iga kord, kui naad ehk mõne linna litsi majast tagasi tulevad, lauluga — jumala sõna lauluga vasta ja kuulutame siis jälle oma „Postimeestes“ pasuna healel, kuidas naad lahked olnud ja meile — suukastet annud! Seesugused jõleda, rumaluse tükkid võivad kül iga mõistliku isamaa armastaja südant haigeks teha. Jansenile ei või ma ka seda asja sugugi andeks anda, ta juhib rahvast ühes jõledas tigiduses (sest rumal ta ei ole) hukkatuse sisse. Rahvas peaks talle selle asja poolt teravaid kirjasi kirjutama ja teda sundima, tõist teed hakkada käima. Saksad omalt poolt on kül tema madalat meelitamist seega tasunud, et tema jubeli-püha nõuu surnuks tegid, aga sest ta ei näita siiski hoolivat. Kes nendega seesuguse tühja asja pärast tüli hakkab otsima, naad annavad jo selle vasta seda rohkem suukastet. —

Jääge seks korraks terveks!

Jacobson.

(Järgneb.)

Kirjandusline ülevaade.

G. E. Luiga, Vä g i v a l l a m a a l. Tallinna Eesti Kirjastuse-Ühiseuse kirjastus, „Päevalehe“, „Aja“ ja „Koidu“ kaasanne, 242 lhk., hind?

Kui viimasel ajal alati ja õigusega selle üle kaevati, et meie uuem algupärane ilukirjandus enam sugugi meie rahva suurema jao, tema põhja, lihtrahva ja külatäna poole ei sihtinud, vaid üksi veel euroopalikkuse poole püüdes oma publikumi väikese hulga enamharitud inimeste juurest otsib, siis on nüüd üleval nimetatud G. E. Luiga jutukeste-koguga raamat ilmunud, mida rahva keskel käest kätte laenatama ja loetama saab, kuni räbal järel. Nii õnnelikult on minu arvates hra Luiga kõike seda trehvanud, mida lihtrahvas jutukirjutajalt nõuab. Ja kui meie noored esteedid-kirjanikud oma paljunõudliku kunstimöödupuuga tulevad, peavad nemadki kadedusega tõendama, et seda, mida neil liig vähe, G. E. Luigal ülirohkeste pakkuda on: sündmustikku ja tüüpuseid. Minult vähemaste on Luiga raamat ühe öö une viinud, ei saanud teda enne käest panna, kui ta läbi loetud oli, olgugi, et raamatust hulga tuttavaid eest leidsin, lugusid, mis aastate eest siin ja seal juba trükkis ilmunud.

Raamat toob 17 lugu Siberist, vä g i v a l l a m a a l t, kuhu ülemuse silm vaatama ei ulata, kus ainult vä i k e ülemus ja kirjutatud paber õiguse ja seaduse välja teeb. Mitte sündinud siberlastest ei jutusta ta, vaid meie rahva poegade ja tütardest, kes Siberisse läksivad ehk keda sinna saadeti. Ka mitte emigrantidest, lookesed on emigrantide ajajärgust vanemad.

Kui mineval suvel Narvas, asunduste-päeval, tõeks tunnistati, et see meie rahva tugevam tõug on, kellel kodumaalt välja rännata julgust ja ettevõtlikkust oli, siis võib küll Siberisse väljarändajatest seda veel enam tõeks võtta. Ja et Siberisse s a a d e t u t e hulgas anormalseid, julgeid, ebakalduvusega, armastuses ja vihkamises kirglisi ja tugevaid inimesi oletama peab, sellest siis see hulk huvitavaid iseloomuseid, mida Luigal kirjeldada võimalik olnud. Nagu teada, pidas Luiga omal ajal Siberis kooli-õpetaja ametit, tema kujud ei ole siis mitte välja mõeldud.

Mitte kõik lookesed raamatus ei ole üheväärtusliselt kaaluvad. Kuid üksikarvustus ei ole minu asi.

Raamatu lõppu on lugu „Sõnad, sõnad“! paigutatud, mis küll mitte Siberist ei ole; lugu (õpetaja kiriku peale) „laulatamisest“, mis omal ajal „Postimehes“ ilmudes niipalju kahinat sünnitas ja mille kirjutajaks sell ajal laiemas ringis kedagi kirikõpetajat peeti. Nüüd ilmub, et Luiga selle kirjutaja on.

Kahju, et ajakirjandus meil enamiste kõik kirjaniku-andega inimesed ära sööb. G. E. Luiga arenemist silmas pidades — missugune oleks raamat veel saada võinud, kui tema need lookesed mitte juba aastate eest, vaid alles nüüd oleks kirjutatud.

A. Kitzberg.

Eino Leino. Päev Helsingis. Naljapilt. Kirjaniku loaga tõlkinud Gustav Suits. „Noor-Eesti väljaanne. Tartus, 1912. J. Mällo tr. 16° (13×19). 84 lk. 2000 eks.

„Naljapildiks“ nimetab kirjanik seda, kuid see nali on väga tõsine. Terve rahvas tantsib haigutava kuristiku äärel, kained karjeristid lõbutsevad ajast mahajäänud tagametsa onude lapsikuse üle, kes oma noorepõlve vaimustust ideaalide üle ei ole mõistnud ära unustada ja nüüd hoiatusi ähvardava kuristiku eest jutlustavad, ja naeru lagin saadab hädaohu palumata meeletuletajat tema tagametsa alevikku tagasi. Sarnasid kaineid karjeristisid ei leidu mitte ainult Soomes, neid leidub igal pool. Jutt tõuseb sellega üksiku rahva olude kirjeldusest kõrgemale üleüldisnimisuse astmele. — Gustav Suitsu nimi vastutab tõlke headuse eest, ja mul on tõlke vastu vaevalt midagi ütelda: keel on ilus, puhas, vigasid ei ole silma puutunud. — Kirjaniku Eino Leino eluloo ja tema kirjatööde üleüldise hindamise loodab „Eesti Kirjandus“ ligemal ajal tuua.

J. Jõgewer.

Bernhard Linde. Heitlikud ilmad. Väikesed skandaliid murrangu aja Eestist. Tartus, 1912. Bergmanni tr. 16° (13×18). 82 lk., 2500 eks. „Noor-Eesti“ väljaanne.

Jutt on, kui ma ei eksi, kõikide arvustajate poolt ühemeelselt alaväärtuliseks tunnistatud. Paljaste kehade kirjeldamisega on siin vististe üle piiri mindud. Jutul ei ole mingit sügavamat tagaseina, mis nende paljaste kehade kultust vabandaks. Jutu tegelased on üks ümbervedeleja üliõpilane ja hulk naisi ja piigasi, kes endid temale pakuvad ja teda oma kulul üles peavad. Et jutul lugejad ei puudu, kui ta ka kaksorda nii suures eksemplaride arvus oleks ilmunud, on kindel, kuid „Noor-Eestiga“ ja murrangu aja (?) Eestiga ei ole tal vististe midagi tegemist. See on igast sügavamast ideest paljas piigakeste romaan, kes õhtu hämaruses ümbervedelejaid noorimehi oma linnaäärisesse rāpastesse kongastesse meelitavad, muidu ühel astmel igasugu Pinkertonidega, kuid selle vahega, et seal see maguslāila higise alasti keha hais puudub.

J. Jõgewer.

Emma Asson. Vana ajalugu. Hulga piltidega ja ajaloo kaartidega. Tallinnas, 1912. Job. Lepa kirjastus. Eestimaa Rahvahariduse-seltsi Kirjanduse-haruseltsi toimetused nr. 11. 142+VIII. lhk.+6 ajaloo kaarti. Hind 85 kop.

Ajaloo kooliraamatu kirjutaja peab väga mitmesuguseid nõudmisi täitma. Tema isikus peab teadusemees tegeliku koolimehega ja kunstnikuga ühendatud olema. Ta peab ajalugu tõsiselt olema õppinud ja pärast erikirjandust silmas pidades teadusega ühes olema sammunud.

Kuid ajaloo otsatust ainst lubavad koolielu tingimised kooliraamatus ainult üht väikest osa käsitada.

Et ajaloo õpetus koolis siiski ühtlast asjalikku ülevaadet tervest inimesesoo arenemise-käigust peab andma, tuleb ainult neid sündmusi kirjeldada, mis selle ehk teise rahva arenemise-käigule terveks ajajärguks sihti-määravaks saivad, iseäranis hästi selleaegsete olude ja tegelaste iseloomu näitavad ja terve inimesesoo arenemise-käigu peale kaasa mõjusivad.

Inimesed, kes mõtlemisega vähe harjunud on, iseäranis lapsed, omandavad mõttelistest, abstrakt harutustest ainult vähe, seda enam aga kujukatest jutustustest. Sellepärast peavad sündmused ja olud üheks meeleliseks, konkret pildiks ühte sulama. Selle juures peab pilt nii asjalik olema, et ta pärastiste mõtteliste harutuste aluseks võib olla ja ajaloo sügavamalt tundmaõppimise juures lapsikuks ei muutu. Väljavalitud ained peavad nii elavalt jutustatud olema, et kuulaja või lugeja sündmused nagu kaasa elab.

E. Assoni Vana ajalugu ei täida neid nõudmisi mitte igal pool ühel määral. Raamat on nelja osasse jaotatud: eel-ajalooline aeg, idamaa ajalugu, Greekamaa ajalugu, Italia.

Eel-ajalooline aeg (lhk. 1—12.) on rahuloldavalt kirjutatud. Parandust nõuab siin (lhk. 12., r. 19.) ütetus: „Paljud teadusemehed arvavad, et nad (Indo-Europa rahvad) esialgul kõik . . . ühte Sanskriti keelt on rääkinud.“ See arvamine on vananenud. Sanskriti ei peeta mitte enam Indo-Europa rahvaste ühiseks alguskeeleks, sest et palju nähtusi teistes I.-Eur. keeltes mitte sanskriti abil seletada ei saa, vaid sanskrit ühes teiste I.-Eur. keeltega juhatab ühe vanema alguskeelega juure, millest nii hästi sanskrit, kui teised I.-Eur. keeled iseseisvalt välja on arenenud. Et see jagu oma iseloomu pärast pea ainult mõttelisi harutusi sisaldab, on parem teda alles õpekursuse kordamise juures läbi võtta.

Idamaa ajalugu (lhk. 13—30.) on kõige nõrgem osa raamatust. Puudub ajaloo perspektive. Kõige pealt peab seda Egiptuse ajaloo kohta ütlema. Tuuakse üks üldine pilt Egiptuse oludest ja haridusest, aga lugejal jääb teadmataks, missugusest ajajärgust siin räägitakse. Arenemise käigust ei lausuta sõnagi. Sündmustikust puudutakse ainult hyksode sissetungimist ja Tutmosise III. Syria sõjakäiku. Babylonia ja Assyria ajaloo jutustus kannatab nendesamade puuduste all, aga mõnede muudatuste peale siin juba tähendatakse.

Greekamaa ajalugu (lhk. 31.—86.) on võrdlemisi rahuloldavalt kirjutatud. Kui aga kirjanik siin pelasgide kohta ütleb, et nad „arvatavasti Aaria soost“ olivad, siis pean tähendama, et pelasgid lihtsalt greeklased olivad. Balkani poolsaare lõunapoolsesse osasse ja ümberkaudsete saarte peale elama asudes puutusivad nad Väike-Aasia sugu-rahvastega kokku, kes Babylonia ja Egiptuse mõju all kõrgele hariduse järjele olivad jõudnud ja Vahemere idapoolses osas nõndanimetatud Kreeta kultuura lõivad, mille hiilguse-aeg 3. aastatuhandel e. Kr. oli. Selle hariduse omandasivad pelasgid oma naabritelt ja maa endistelt pere-

meestelt, töötasivad ta eneste loomu kohaselt ümber ja tõstsid ta veel kõrgemale järjele. See haridus, millega meid kõige pealt Homerose lugulaulud tutvustavad, oli oma hiilguse tipul 2. aastatuhande teisel poolel e. Kr. ja kannab Mykene kultuura nime, Mykene linna järele, kus selle hariduse mälestuse märkisid kõige rohkem leiti. Teise aastatuhande lõpul e. Kr. tungisivad põhjapoolt uued, haridusest puutumata ja sõjakad Greeka suguharud, doorlased, Peloponnesosesse, hävitasivad pelasgide riigid ja kultuura, ajasivad nad ise maalt välja, ehk tegivad riigi-orjadeks, helotideks, kes maa külge olivad seotud ja iga peremeest pidivad teenima, kellele riik selle maatüki tarvitada andis. Peagi unustati ära, kes pelasgid olivad ja nende hiigla-ehituste varemeid imestades arvasivad pärastised greeklased, et pelasgid mõni hoopis võõras rahvas olnud.

Kreeta saarelt leitud, senini äraseletamata kiri ei ole seega siis mitte pelasgide, vaid vana-Kreeta kultuurakandjate „eteokreetide“ oma, keda Karia sugu rahvaks peetakse.

Kõige paremini on kirjanikul Rooma ajalugu õnnestanud (lhk. 87. —139). Algas, kuni Puuni sõdade lõpuni, on lühidalt, üleüldistes joontes kirjutatud. Sellepärast on ka üheõigusluse võitlused plebeide ja patritside vahel kahjaks liiga lühidalt kirjeldatud. Ometi oleks siin tulnud näidata, kuidas siin valitsev seisus omakasu pärast selle võimu liikuma pani, mis sellesama valitseva seisuse viimati purustas ja lõpuks terve riigi langessele viis. See võim oli vägivald, mida patritsid igal võimalikul korral tarvitasivad, et plebeide õigusi jalge alla tallata ehk koguni hävitada. Niisugune teguviis hävitas usalduse riigivalitsuse õigluse sisse ja kasvatas roomlastesse arvamise, et õiguse-kord ainult sõprade vahel kõlbuline on, vastastega aga kokku puutudes loomulik on, et võim õigusest ees käib. Ühtlasi näitasivad need võitlused, et Roomas see peremees on, kelle seljataga korraldatud jõud seisab. Selle äratundmise järele toimetati siis ka plebs, kuid pidi omakorda sell samal teel sõjaväe ülem-juhatajale ja see germanlaste abivägede juhatajatele maad andma. Ja nüüd oli roomlaste elujõud otsas.

Sellel samal seisuste võitlusel oli veel teine järeldus Omakasu pärast peetav halastamata võitlus oma vastastega sundis võimukandjaid aegsaste eneste keskel võimalikult õiglast ja head korraldust looma, et iga hõõrumist eneste keskel viimase võimaluseni vähendada ja kõike jõudu vabalt oma vastaste vastu tarvitada. Seda õiguse-korda hoidsivad nad oma keskel sellesama raudse halastamatusega üleval, millega nad oma vaenlastega võitlesivad. Mida laiemate hulkade kätte valitsusevõim läks, seda rohkemad leidsivad sellest õigusekorrast omale kaitset, kuni keisrid kõik Rooma riigi alamad nime järele Rooma „kodanikkudeks“ tegivad, et endile endiste võimukandjate vastu mõjusat tuge leida. Rooma riigi-korralduse eeskujule järele löi katoliku kirik oma sisemise korralduse ja omandas ka roomlaste talituse viisid. See raudne korralduse ja korra alalhoidmise vaim, mis aastasadade jooksul oma vastased halastamata hävitas, kasvas sügavalt kõigi nende rahvaste iseloomu sisse, kes Rooma

riigi ehk katoliku kiriku võimu all on elanud. See iseloomu joon, mis ennast ka kõigeväiksemates asjades avaldab, on see iseäraldus, mis õhtu-europlast teistest nii sügavalt lahutab ja kõrgemale tõstab. Ja see on roomlaste pärandus.

Rooma riigikorra kirjelduses tulevad E. Assoni raamatus mõned kohad ette, mis parandust nõuavad. Nii öeldakse lhk. 93., kus rahva tribunidest esimest korda kõne on, et need „võisivad senati istumistest osa võtta.“ Esialgul tribunidel seda õigust ei olnud, vaid nad saivad selle alles kauaaegsete võitluste järel. Ka ei määranud konsulid diktatori mitte alati „oma keskel“ (lhk. 95.), vaid seks võis iga patrits nimetatud saada. Tarvidus diktatori järele oligi ainult siis, kui konsulid ise oma ülesandest jagu ei saanud.

Senati asjaajamise viisi kirjelduses (lhk. 102.) ettetuleva ütelse kohta: „Muidugi võisivad senatorid ka omalt poolt küsimusi ette tuua“, peab tähendama, et Rooma senatis, niisama kui rahva koosolekul, ainult nende küsimuste kohta arvamist võis avaldada, mida koosoleku kokkukutsuja magistrat ette pani. Uute, omapäraliste küsimuste ülesvõtmise õigust kokkukutsututel ei olnud. Puuni-sõdade kirjeldusest peale on raamat hästi sisurikas ja huvitav, nii et teda kõigile soovitama peab, kes kasuga midagi lugeda soovivad. Aga see nõuab tõsiselt järelemõtlemist. Tekstis olevad pildid on asjakohased, kuid musta põhja peal olevad ei ole selgeste välja tulnud. Kuus ajaloo kaarti raamatu lõpul on oma sisu poolest õige kehvad. Nimede kartus on siin liiga kaugele viinud. Nimede eest hoidmine viib sündmuste jutustamise eest hoidmisele ja olude kirjeldus, mis iseenesest küll hästi tehtud on, jääb koolilaste jaoks liig kuivaks ja raskendab õppimist. Ka lihtsuse poole püüdmine ei vii alati eesmärgile, kui ta asja arusaamise jaoks selgemaks ja meelespidamise jaoks hõlpsamaks ei tee.

Raamatu paber on rahuloldav, aga trükk natuke liig tihe.

Cand. hist. P. Sauer.

A. Ploompuu. Eesti keele Ilukirjutused I. Tallinna-maa Kooliõpetajate Vastastikku abiandmise seltsi väljaanne 1913. 34 lhk., hind 20 kop.

Korraldamata ja rasked olud, milles meie alguskoolid töötavad, sunnivad mõndagi abinõu tarvitusele võtma, mida eeskujuliku koolikorralduse juures vahest mitte tarvis ei läheks. Kui igal kooliõpetajal, nagu nõuda tuleb, ainult üks jaoskond ühesuguste teadmistega ja oskadmistega lapsi oleks õpetada, siis võiks ilukirjutuse õpetuse täieste kooliõpetaja hoole jätta ja oleksid ülemalnimetatud ilukirjutuse eeslehed vahest ainult kodulastele, emadele ja kooliõpetajatele enestele järelevaatamiseks. Praegustes oludes peab eeslehtede väljaandjale õiguse andma ja neid ka alguskooli õpilastele soovitama, ehk küll nende tarvitamise puhul terve klassi õpetamine üksikute õpetuseks muutub ja kooliõpetaja asemel raa-

mat õpetajaks seatakse. Aga nagu öeldud, sunnib häda kooliõpetajaid kõiksugu harukorralisi vahendid appi võtma.

Ploompuu eeslehed on hea metodi järele genetilises järjekorras kokku seatud, kiri on maitserikas, tähtede tüüpused lihtsad ja seal juures esteetiliselt kaunilt välja töötatud. Juurelisatud seletused on lühikesed, selged ja küllalt instruktivilised. Ainult pilti, mis sullepidamist kujutab, sooviksin ma muuta. Käel, mis siin sulge hoiab, on niihästi kirjutavad kui ka toetavad sõrmed liig kõverad. Sõrmi tuleks nõnda hoida, nagu P. Oru venekeelsete kirjutusevihkude kaanel pilt näitab ja nagu ka Ploompuu oma seletavas tekstis nõuab: peaaegu sirged. Sulehoidmine on ilukirjutuse ja üleüldse kirjutustehnika juures pe a k ü s i m u s. Nagu Ernst Kranzow (Zeitschrift für Schulgesundheitslehre 1911 nr. 9) tõendanud, ei olene sullehoidmise viisist mitte ainult kirja ilu ja karakter, vaid mis veel tähtsam, võlsist sullehoidmise viisist tuleb suurelt osalt ka see, et laps, üleüldse iga suletarvitaja, on sunnitud kirjutades kas maha kumardama ehk liig lähedalt vaatama, pead ja keha viltu hoidma ja nõnda pika peale oma tervist rikkuma. Kes kirjutades esimest ja teist sõrme kõverdab, see ei näe sirgelt istudes tervet kirjutusejoont, sest et sõrmed selle silmade eest kinni katavad. Ja nüüd peab kirjutaja, et oma tööjärke silmas pidada, kas pea pahemale poole viltu hoidma, ehk jälle terve kehaga ettepoole kumardama. Nende vigade ärahoidmiseks on sulleõieti käsehoidmine esimeseks eeltingimiseks, sest lapsed ei kõverda endid mitte väsimuse ega hõlpsuse pärast niisugusesse võimatusse ja ebaloomulikusse seisukorda, nagu neid kirjutuse juures sagedaste näeme, vaid nad teevad harilikult seda sellepärast, et võlsiste kätteharrutatud sullehoidmine neid sellesse seisukorda viib, milles neid muidu ei nähta, mis mitte puhkust ja hõlpsust ei paku, vaid ümberpöörduvalt otse väsitab.

Ploompuu eeslehtede iseäraldusteks on veel see, et siin kõik uuen-dusekatsed, mis ilukirjutuse alal viimisel ajal ette võetud, tähelepanemata on jäetud. Nii ei õpeta tema mitte püstkirja, tarvitab veel pikka s, kahetulbalist w ja pikka k, mis h tähest tuletatud. Suured tähed peavad vist teises vihus järgnema, neid ei saa meie siin võrrelda. Aga ma ei või Ploompuu nähtavat alalhoidlikkust ilukirjutuse küsimustes ja reformide puudust mitte just laitmiseks nimetada, sest et sel alal ettevõetud uuen-duse katseid tuleb revideerida.

Uue aja reformikool on palju uut esteetilise kasvatusedenduseks välja mõtelnud, toredaid pilta klassiseintele, vormimist ja voolimist, ilu-turnimist jne. soovitanud. Kuid üks asi on ära ununud, mis kõige esimene oleks pidanud olema: lastele ilusat, maitserikast käekirja õpetada, kirjutamise kunsti läbi esteetilist haridust edendada. See on ometi kõige populärsem, kõigile kättesaadavam kunst, mille ilust igaüks kergeste aru saab, mis samal mõõdul kirjutaja enese ja lugeja maitset harib. Ja ma arvan, et ilusa käekirja kaudu ka inimese karakterit võib kaunistada, teda vähemalt hoolsusele, korralikkusele, puhtusele harjutada, et ilukirju-

tuse harjutustel salgamata pädagogilik tähendus on. Meie praegune kool on ilukirjutuse ja ilusa käekirja väärtuse ära unustanud.

Lõpuks paneksin ma ette, et sarnaseid ilukirjutuse eeskirjasid nagu Ploompuu omad, mille laialilaotamist pisut kõrge hind takistab, lihtsatesse kirjavihkudesse ära trükitaks, nagu P. Org omal ajal venekeelsed ilukirjutuse vihud välja andis. Nii pääseksid kirjutatud tähtede ilukujud laiemalt ja odavamalt hinna eest laste silma alla.

M. Kampmann.

Finnisch-Ugrische Forschungen XI (lõpp). Teine töö sellesama aine üle on **Ewald Lidéni** Germanische lehnwörter im finnischen und lappischen (Germania laenusõnad Soome ja Lapi keeltes): Eesti rook(i)ma (tähenduses: puhastama, (teed) parandama, (rohtu) kitkuma); s.ruokkoa e.ruokota on vana-Skandinaavia keelest laenatud, kus ta *rōkō — kujul pidi olema; — Eesti limp limba, limba-jalg, limpama, Soome limppa limp-panehk l̥impa limman. Selle sõna alghallikas ei ole kindel: ta võib ühest vana Saksa keele murdest laenatud olla *slimba kujul, ehk Leedu-Läti keelest *slimpas kujul. Teised Lidéni töös läbi arutatud vanast Saksa keelest laenatud sõnad liekojukka, mahna, puo, kaita, kaista, kaito on ainult Soome keeles olemas ja puuduvad Eesti keeles.

F. Kluge, Zu den altgermanischen lehnbeziehungen (Vana-Germania laenusõnade asjus) toob mõned täiendused ja lisandused sõnade madar, ling, lunastama, rookima, limp, kell, ja veel mitme Eestis puuduva Soome keele sõna kohta, millest juba varemine teati, et nad vanast Saksa keelest laenatud on.

Palju kaugema vana aja sisse, kui Germania laenusõnad, sellesse ajasse, kus Soome-Ugri rahvad veel üks rahvas olivad ja arvatavaste Volga keskmilt kuni Urali mägedeni elasivad, umbes 3000—4000 aastat tagasi viib meid Helsingi Soome-Ugri keelte professori **Yrjö Wichmanni** töö Zur geschichte der finnisch-ugrischen anlautenden affrikaten nebst einem excurs über die finnisch-ugrischen anlautenden klusile (Soome-Ugri sõna-alustavatest affrikat-häälikutest (ts, tsch) ja Soome-Ugri klusiilidest (k, p, t häälikud) sõna algusel. Et Soome-Ugri, sellega siis Eesti algkeeles ts, tsch, sch häälikuid rohkel arvul leidus, millest praegusel ajal Eestis enam jälgegi ei ole, on keeleteadlaste keskel juba ammu tuttav, iseäranis nimelt Dr. E. N. Setälä uurimiste põhjal (F. U. F. II 1902 lk. 219—248). Ka Wichmann ise on nende samade häälikute üle juba F. U. F. VI (1906) lk. 25 jne kirjutanud. Oma praeguses töös võtab ta nüüd kõik kokku, mis tänini nende häälikute ajaloo uurimises tehtud, lisab endistele näitustele hulga uusi juure ja täiendab ning süvendab mõnda pidi nende ajalegu, kuna ta ühtlasi ka klusiilid uueste läbi harutab. Siin on võimata üksik-asjalisemalt Wichmanni uurimiste juures peatada. Täheandan ainult

tema lõpusaadused sõnaalgavate affrikatide kohta üles. Seda mööda oli Soome-Ugri algkeeles sõna algusel nelja liiki affrikatisid, mis üksikutes Soome-Ugri keeltes praegu nimelt sellel kujul ilmuvad, kuidas allamal seisev tabel näitab :

Soome-Ugri,	Ungari,	Voguli	Ostjaki,	Votjaki	Sürjani	Tsche-remissi	Mordva	Lapi	Soome-Eesti
tš	š,cs	š(s)	tš,š(s)	tš	tš	tš(š)	tš(š)	c	h
dž	"	"	"	dž(ž)	dž(ž)	"	"	"	t
t's	cs	t's',š'	t',š	t's	t's	t's,t's'(ts)	t's,š	č	s
d'ž	"	"	"	d'ž	d'ž	"	"	"	t

Uudis on Wichmanni töös ka see, et klusiilid niisama, nagu affrikaadidki, sõna algusel neljal kujul võisivad olemas olla. Siin võtab aga Wichmann ainult Ungari, Sürj., Votj. ja osalt Voguli ja Ostjaki keeled läbivaatamise alla. Seda mööda oli :

Soome-Ugri, Ungari, Voguli, Ostjaki, Votjaki-Sürjani, Eesti

k	k		k	k
kh	h		"	"
g	g		g	"
gh	h		"	"
p	p		p	p
ph	f		"	"
b	b		b	"
bh	f		"	"
t	t	t	t	t
th	"		ʌ,t,j	"
d	d		t	d
dh	"		ʌ,t,j.	"

Näit. on meie sõnal s o s t e r selles samas tähenduses Soomes h, ühes Mordva keelemurdes alghäälikč(-tš), teises š, Ostjaki keeles tš, Voguli keeles š (vrd. tabelit). Muidugi peavad ka kõik teised selle sõna häälikud samasuguses kindlas kokkukõlas olema. Niisugusel korral oleme meie sunnitud tunnistama, et sõna meie esivanematel juba siis tuttav oli, kui nad veel vogulide ja ostjakidega üks rahvas olivad, see on umbes 2000 aastat enne Kr.

Kõneldes ei mõtle meie harilikult põrmugi, et meie sõnad aastatuhandete jooksul elanud põlvede hariduse töö on, mis nad meile on edasi pärandanud ja millega meie suurema armastusega ümber peaksime käima, kui seda tihti sünnib. Heidetakse kõrvale sõnad, mida meie esivanemad vähemalt 4000 aastat on viilunud ja parandanud, mida nad Urali mägede jalal loonud, läbi otsatumate Vene legendikkude kuni

Balti mere rannani kannud ja kui oma kallimat vara meile päranduseks jätnud. Kui palju niisugust vana pärandust oleme meie juba ära unustanud, kui palju unustame meie alatasa. Löödagu Wiedemanni sõnaraamat lahti, vahest pool seal leiduvatest sõnadest on meil ära unustatud. Luuakse uusi sõnu nende asemele. Mõne minutiga on uus sõna loodud: „Hea küll, las käia!“ ja ometi on kõrvale heidetud vana sõna kallal oma 4000 aastat vaeva nähtud, et ta igapidi oma otstarbe kohane saaks. Me näeme, kui tähtis on, päästa oma vanast keelest, oma vanast sõnade tagavarast, mis veel päästa võimalik, mida veel meie põlve edev halpus ei ole jäädavalt jõudnud ära unustada, mis mõne vanakese suus vahest veel kui ilus lapse põlve mälestus alal elab. Vaja päästa neid, enne kui nad vanakestega ühes hauda varisevad. Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimekonna poolt ilmub ligemal ajal sellekohane üleskutse ja juhatus korrajatele.

Wichmanni tööst võtame nüüd need Eesti keeles veel tänini püsinud sõnad, mille vanadus läbistikku niisama suur on kui sõnal „sõster“ ja mis kõik eelmiste tabelite nõudmisi täidavad, s. o. igas keeles sellekohase tabelis ära märgitud häälikuga algavad ja tähenduse poolest kokku käivad (kuna müidugi ka sisemised häälikud sellekohaseid nõudmisi peavad täitma).

Ma katsun alamal Wichmanni toodud sõnad nende tähenduse järel korraldada. Pean aga esite järgmist tähendama: 1. Ei pea mitte arvama, et Wichmann kõik need sõnad alles nüüd esimene oleks toonud. Suur hulk olivad juba varemine Budenzi, Setälä, Paasoneni ja teiste uurimiste kaudu Soome-Ugri aegseteks sõnadeks tunnistatud, nagu Wichmann iga sõna juures ka ise ära tähendab. Aga Wichmann on väga suure hulga nende sõnade kohta ka neist keelist näitusi toonud, kust need enne puudusid. 2. Enamiste on Wichmannil sellekohased Eesti sõnad meelega nimetamata jäetud, sest et asjatundjad neid kergeste Soome sõnade abil isegi leiavad. Hulga Eesti sõnu Soome sõnade asemele olen mina siia paigutanud, võimalik on aga, et mõni ka kahe silma vahele on jäänud. 3. Ei pea mitte arvama, et me nende sõnade abil Soome-Ugri algrahva elukorrast väga palju kuuleksime. Ei ole ju teada olevatest Soome-Ugri sõnadest siin kuigi palju ette toodud. Wichmanni ülesanne on ju häälikuid tsch, ts, p, t, k sõna algusel uurida, mitte Soome-Ugri hariduse lugu kirjutada. Selle pärast toob ta ainult need sõnad ette, mis tema otsekohese ülesande jaoks tarvilised, s. o. mis tsch, ts, p, t, k häälikutega algasivad. Meie valime neist sõnadest ainult niisugused välja, mis ka Eesti keeles püsinud; suur hulk on küll Soome keeles olemas, puuduvad aga Eesti keeles,

Aastaajad: p ä e v 227¹⁾ (alg tähendus vist „hüljav, läikiv“); — t a l v (228).

1) Numbrid tähendavad lehekülgi, kus ükski sõna Wichmannil seisab ühes teiste Soome-Ugri sellekohaste sõnadega.

Maapind: sünk g. sünga höherer rasenhügel 262.

Vesi: lamm, i (d) kleine flache bucht 183 (Ungaris soo heinamaa, soo); soru, 196, fliessender strahl; pask, 221; jää 232: (lume) hang 239 (ei ole kaugemalt tuttav kui Lapi keelest).

Puud: sõster 240; käbi 209; tõru 264 (selles tähenduses ka mordvas, kaugemates keeltes näib aga lille, marja tähendavat).

Linnud: soosk, soorsk e. sortsas 178, 259 part; sääsk < sääks 263: kalasääsk seeadler (algtähendus vist „kajakas“); tiirak 191, 265 meerschwalbe; sotka 209 bergente; sirk, tsirk 195, 255 väike lind; tsiitsilind 246, goldammer; tikk, tikas 246 specht; tihane, 265; pesa 224; sulg 229.

Loomad: koer 206 (algtähendus „isane loom“); tuhkur 253; sisalik 256; tall 264 (algtähendus: noor loom); sõnn 193, 258 (leidub tähendustes „hobuse varss, pull, oinas“); — tsile, till'u 265 (lõuna Eesti ja Sürjani „lammas, emalammas“, Soome — „kits“); sõrg 201, 258; käpp 205; händ 245 (algtähendus näib olevat kõhu nahk); pea 224; tsil'i 254 (väike sõrm, aga ka väike varvas); pii 232 hammas; kurk 204, 216; soolik 203; kiim 205 (loomade paaritamine, siit meie „kiimalus“); seesama sõna on kiivama 205 eifersüchtig sein.

Inimene: kaasa 214 (abikaas: Lapi keeles tähendab see sõna „seltsimees, kaasaline, perekond; Sürjani — abielupaar, ajasõna — abielusse heitma; Votjaki — abikaasa; ungari — abielus oleja, naisemees. Thomsen, Einfl. d. germ. Sprachen 140, katsus seda sõna laenuks vana Germania keeltest pidada, kuna temal Votjaki sõna tundmata oli ja Sürjani ning Ungari sõnade suguluse kohta kahelda võis. Wichmanni seletust, et see sõna muistne oma pärandus on, tuleb küll nüüd arvesse võtta. Sellel on aga väga suur kultuura-ajalooline väärtus. See sõna näitab, et meie esivanemad juba kõige vanemal muinasajal, vähemalt 4000 aastat tagas kindlas abielus perekonna elu elasivad. — Tirtsakas 280, heftig, auffahrend (s. tirsukka weinerliches kind, leidub peale selle veel ainult lapi keeles); — tsiukku 195, 261, musu (praegu ainult veel laste keeles).

Haigused: pul'l', pul'o 226, blase, wasserblase.

Tööstus: parv 216; peel 227, stange, mast; tsabi 251, feiner schlackenstaub beim schmieden (algtähendus: lõikama, raiuma).

Riided: Lõuna-Eesti tsoog, tsuvva, soog 258 bauernschuh von ungegerbtem fell, bastel.

Omadused: hoogus g. hoogsa 180 schnell, leicht, angenehm, lömper 182, landstreicher, vagabund; longe. lonk, longu 183, herabhängende stellung; kesk 221; peen, peenike (ung. pinike) 221; paha 222; pära, perä 226; sügav 249; sitke 257 soora 261 õige; tark 264 (algtähendus: täpipealne, hoolas); tinke 265, hart, nicht locker (v. boden); tülp 281 stumpf (ainult Soomes ja

Lapis); tүүske 267, derb, gedrunge, corpulent; — kimp 182; king, — nga 184, bündel; tönk 183, stumpf; tük 186, 248, (s. tykkä, tykkö; sõna tük ei pruugiks siis seda mööda mitte Saksa sõnast tück laenatud olla; vahest oma („tüki“) oleks ta Saksa keelest saanud); tsipakene, tiba, 253, 190; sõlm 196, 257; pisku 220; pirre 221 natukene; pung 225; tutk 208, 229, ende, winkel; till, -u, -o, -a, 265, väike; toru 267 „huuled torus“; häga 185, 244 trübe, dunst, dumpfe stubenluft (algtähendus vist: suits, tolm); sala 236.

Ajasõnad: haihtuma 238 (J. Aaviku poolt Soomest Eesti keele toodud vana Soome-Ugri sõna tähenduses verfliegen, verdunsten); — hakkama 238; hukkama 242; hürämä, hürisemä 196, leise knurren, murren, unzufrieden sein; kaduma 211; keerama, keerma, kerima 212; kuluma 216; kutistama 211 kitzeln; pahtuma 220 zusammenbacken; pelgama 224; porisema 228 brodeln; puserdama 223, drücken; püsima 225; sadama 174 (algtähendus vist: tekkima, sündima, saama); sagama 250, viel sprechen, streiten; ?sirguma, tsirguma 194, 225 (algtähendus vist: idanema); solisema, tsolisema, 257; sommima 257, auf sumpfigen stellen gehen; sorisema 259, rieseln, rauschen; suhisema, sohisema 267, zischen, flüstern, murmeln; suiama 200, verkeilen; sööstma 263, werfen; tanderdama 245, zertrampen, niedertreten; tiukuma, tsiukma 247, piepen; torisema 233, zanken; tsorama, tsorisema, sorama, sorisema, torama, torisema 267, rauschen, rieseln, brummen; tsuhnama 267, blasen; tsukma 198, einmal stechen, stossen; tsummerduma 193, 266, umfallen, umschlagen, umkippen; tsurkma 261 stechen; tsärämä, tsärisemä, särisema 268, knistern, prasseln, knastern, sprühen tuhisema 267, sausen, wirbeln; tungima 232; tuiskama 281 (ainult veel Soomes ja Lapis); tärisema 268, klirren, rasseln; tõl'kma 250, langsam laufen; tõmbama 183; ängima 244 kränklich, unzufrieden sein (ainult veel Soomes ja Lapis); õhkuma 176, 239, glühen, glimmen.

Kaugema muinasaja sisse, kui see tänini üle pea võimalik oli, nimelt selle aja sisse, kus Soome-Ugri algkeel ja Samojeedi keel väga ligidal teine teisele olivad, viib meid **E. N. Setälä** lühikene esialgne teadaandmine astevahelduse vanadusest¹⁾ (Anzeiger lk. 14—15), mille sisust tähtsamad kohad siin ära trükkime.

1. Umbhäälikute (konsonantide) astevaheldus Soome-Ugri keeltes on ühtlasi kvalitatiivine ja kvantitatiivine; kõik Soome-Ugri konsonandid on selle seaduse alused;

1) astevahelduseks nimetatakse niisugused nähtused keeles, nagu „selle v a k a, seda v a k k a“.

2. Konsonandi ühisustes ei ole mitte üksik liiteosa astevahelduse alune, vaid kõik.¹⁾

3. Samojeedi keeles on astevaheldus olemas, mis põhjusemõtteliselt Soome - Ugri astevahelduse sarnane on.

4. Astevaheldus peab Soome - Ugri ja Samojeedi keelte ühine pärandus olema.

5. Samojeedi keeled asuvad selle läbi Soome - Ugri keeltele väga ligidale; Soome - Ugri häälikute ajaloo uurija peab alati ka Samojeedi keeli silmas pidama.

Nii Setälä laused. Omalt poolt lisaksin juure: Üleüldiselt arvatakse Soome - Ugri algrahvas umbes 2000 aastat enne Kristust elanud olevat. Ligidane sugulus Samojeedi keelega peab palju vanemast ajast pärit olema, ilma et me praegu ligikaudugi seda aega ära määrata võiksime.

J. Jõgewer.

Paar sõna Eesti-Madjari vahekorrast.

Dr. A. Bán.

Madjari publikum teadis seni võrdlemisi vähe Eesti rahvast. Laiema ringkondades teati seda, mis Pál Hunfalvy oma tihti nimetatud tähtsas töös (Utazás a Balttenger vidékein — Reis Baltimere mail, a. 1871., kaks köidet) kirjutas, kuid see raamat on juba raskete saadaval ja paljus asjades vananenudki. Rahvateadlane Dr. György Versényi avaldas 30 aasta eest pikema kirjutuse Eesti rahvalauludest „Egyetemes Philologiai Közlöny“ (Üleüldine keeleteaduse ajakiri) — nimelises kuukirjas. Selle on V. Ernits pikemalt refereerinud Sirvilaudade 1913. aastakäigus. Kui veel nimetan Áron Sziládi „Rokonaink epikája“ (Meie sugulaste eepika) — nimelise kirjutuse (Kisfaludy-Társaság Évlapjai — Kisfaludy-Seltsi Aastaraamatus, IV), olen kõik põhjalikumad tööd üles lugenud, mis meil varem eestlastest ja Eesti kirjandusest leidub.

Uuemal aegadel valisin mina oma ülesandeks lähema läbikäimise loomiseks kahe sugulasrahva vahel kirjanduse ja rahvateaduse alal kaasa mõjuda. Ei või ütelda, et see mul mitte ei oleks õnnistunud: päevast päeva näen ma Madjari publikumis ikka rohkem eestlaste vastu huvituse ärkamise märkisid. Minu korraldatud Eesti rahvateaduslist kogu Madjari Rahvuslise Museumi rahvateaduslises osakonnas vaatasid läinud aastal õige paljud ja ma tean sealsilt ametnikkudelt, et igaüks mida suurema lõbuga kaunid asju silmitses, mis Eesti vennasrahva maitses ja leidlikkusest tunnistust annavad. Juhan Liivi tööde tõlked ja tema üle avaldatud kirjutused võitsid samati publikumi meeldimuse. Ma otsustasin edaspidigi aeg ajalt ühte ja teist Eesti kirjandusest Madjari keele istutada, kuna

1) vrd. Eesti j ä r s k u ja j ä r s u.

Eesti kirjanduse siht Madjari omaga peaaegu sugulane on: see ei ole mitte nii udune ja väikeasjaliselt rahvalik, kui enam jagu Põhja kirjanduste tooteid. Just selle pärast võib ta meie juures suuremat vastuvõtmist leida.

Kuid Madjari kirjandusline ilm pöördub siiski kõige tõsisema huvitusega Eesti rahvaluule poole. Kalevipoja seni avaldatud osad äratasid mitme kirjaniku uudishimu kogu töö vastu.

Ma olen selles kindel, et see oleks Kalevipojale suureks eduks, kui tema jaoks minu teada teoksil olevad illustratsioonid rutem valmis saaksid, mida madjarikeelseski väljaandes võiks tarvitada. Lugijad saaksid piltide abil palju kergemine ja elavamine käsituse Eesti rahva välisest illest, rahvateaduslisest isikust ja selle põhjal ka eeposest enesest. Juba nüüd avaldaksid meie kõige paremad illustreeritud kuukirjad hea meelega osasid Kalevipojast, kui võiks teksti piltidega ilustada. Sellega võiksime haritud publikumis Eesti kunsti vastu huvituse tundmiseks teed valmistada. Loodan, et selles asjas saame võimalikult kiireid teateid!

Mineval aastal pidasin ma väljaspool Budapesti ühes kaunis provintsi linnakeses Vácis ettekande eestlaste rahvateaduse üle. Nimetan; et sel aastal mind jällegi paluti seal midagi selle rahva üle kõnelema, millest varemine aimugi ei olnud, kuid millest mineval aastal niipalju huvitavaid asju kuuldi. Ma võtsin kutse vastu ja kannan seal tulevas jaanuaris Vaba Lütseumi ruumides Kalevipoja XVI. laulu seletustega ette. Läänud aastal ei olnud ma üksi seal, minuga käis kaasas mu sõber Ernitski, kelle madjarikeelist tervitusekõnet praegu veel Vácilased mälestavad, nagu sellest lütseumi esimees, toomherra Dr. Galcsek nimetas.

Teadagi ei ole siin praegu ühtegi hinge eestlaste keskel! Kuid niihästi Madjari, kui ka Eesti teaduse tuleviku seisukohast oleks õige tähtis, et sugulased otsiksid teine teist üles võimalikult rohkemal arvul. Vististe leidub Madjari noorte seas neid, kes eestlaste kodumaale keele- ja rahvateaduslistele õpereisidele tulevad. Nii leiaks Soome-Ugri keele- ja rahvateadus palju tublisid töömehi, kelle tegevus äratades kahe rahva teaduslistesse püüetesse mõjuks. Niisugustel rahvastel, kes üksi määratumas Indo-Europa rahvaste meres seisavad, on tarvidus rahvuslist enesetunnet tõu alguse ja iseloomu probleemide käsitlemisega toita, kui mitte ei taheta keelduda oma iseolemisest. Soomlastega leidsime meie juba ühendust teaduse ja kirjanduse põllul. Andku Jumal, et mida kiiremine võiks seda sama ütelda väikesest, kuid püüdlikust ja elujõulisest Eesti rahvast!

Bibliografia.

Raamatud.

Toimetusele on saadetud:

Ewald, Karl, Kahejalgne. Nooresoo kirjavara nr. 3. „Teaduste“ kirjastus. Tallinnas, 1913, 40 lk. h. 15 k.

Hagenbeck, C. Metsloomad. Nooresoo kirjavara nr. 4. „Teaduse“ kirjastus. Tallinnas, 1913. 29 lk. H. 15 k.

Kontradmiraal R. v. Werner, O. Verbeck, professor Escherich ja P. P. von Winkler, Loomade elu. Nooresoo kirjavara nr. 5. „Teaduse“ kirjastus. Tallinnas, 1913. 32 lk. H. 15 kop.

Arvustused nende raamatute üle ilmuvad edespidi.

Peale selle on veel ilmunud:

Mõttus, Alfred. Uus arstimiseteadus ehk õpetus haiguste ühtlusest ja selle peal põhjenevast ilma rohuta ja operatsioonita arstimisest. Õperaamat ja nõuandja tervetele ning haigetele. Tartus, 1912. K. Sööti tr. 8° (14×21). 327 lk. R. 25 l. 2000 eks.

Lennuk, E. Edu teel. Valgas, 1912. „Kultura“ trükk. 16° (12×17). 26+8 lk. H. 15 k. 1000 eks.

Arvatavaste mingisugune rekلامي kirjake. Vähemalt ei tunne teda ükski suurem Tartu raamatukauplus.

Üles ainelise vanavara korjamisele!

Eesti Rahva Museum on juba mitu aastat ainelise vanavara korjamisel töös olnud. Huvitust on katsutud asja vastu äratada. Mõnedgi on tuld võtnud. Aast-aastalt võidab Museum ikka rohkem sõpru ja poolehoidjaid, kes valmis on nõuu ja jõuuga tema ettevõtteid toetama, valmis on meie omapäraseid kulturatooteid kadumise teelt päästma.

Kuid palju on veel arusaamatust ja leigust. Museumi poolt välja saadetud korjajatel on raske tööd teha. Inimesed tulevad umbusaldusega vastu. Korjamine läheb visalt edasi.

Uuesti peab Museum kohalik kude jõudude poole pöörama, neilt kaasabi paludes.

Kõige soovitamam oleks muidugi, kui kohalised seltsid ja tegelased omal jõul (ka kulud koha peal kokku võttes) teatud nurga — valla, kihelkonna — vanavarast puhtaks korjaksid, Museumi poolt ainult tarvilisi juhatusi ja seletusi saades, nagu seda juba mõned ärksamad seltsid ja tegelased teinud on. Kuid paljudes paikades ehk ei jätku vaimustust, et asja omal ettevõttel läbi viia. Siiski leidub vist igas kihelkonnas Museumi sõpru, kes valmis oleksid oma kodu ümbruses, kui mitte ise korjama, siis vähemalt Museumi korjajatele abiks olema. Korjamisele peab eeltööd tehtama: järele kuulama, kuspool asju saada on, rahvale

Museumi ülesannetest ja tähtsusest seletust andma. Oma inimene mõjub palju. Seda on eelmiste aastate korjamise tööd näidanud. Seal, kus kohalised tegelased aitamas, on vastuvõtmine ka rahva poolt hoopis teistsugune.

Iseäranis pöörame oma palvega maa kooliõpetajate poole. Teil on suvel rohkem vaba aega. Tarvitage juhtumist ja asuge vanavara korjamisele! Kui teie iseseisvalt ei taha korjata, siis astuge Museumi poolt saadetud korjajatele abiks.

Kuna kaugelt suurem osa Tallinnamaast veel puutumata on, siis tahab Museum tänavu just sealpool täie jõuga korjata (ja Saaremaal) Kõige esimeses reas tuleksivad korjamise alla Läänemaa kihelkonnad ja Saaremaa, siis Järvamaa, Harjumaa, kuna Virumaal juba ennem siin ja seal on käidud.

Aidaku kõik, kellel Museumi mõttest arusaamist on.

Korjamise eeltöödeks on paras aeg käes, sest paari kuu pärast tulevad juba korjajad.

Palume kõiki, iseäranis aga kooliõpetajaid, kes kaasa soovivad tömmata ehk valmis on korjajaid juhutama ehk korterisse võtma — oma adressisid Museumi juhatusele teada anda, et tarvilisi juhatusi võiks saata.

Mida rohkem töötegijaid, seda kindlam on tulevik.

Iseäranis soovida tuleks, et nendes kohtades paljud ennast üles annaksid kuhu korjajaid tahetakse välja saata. Muidugi saadetakse korjajaid enne sinna, kust abi rohkem loota on, sest töö ei ole niisugustes kohtades tagajärgedeta.

Rohket osavõtmist lootma jääb Eesti Rahva Museumi korjamise toimekond.

Adr.: Eesti Rahva Museum, Tartu, Gildi uul. 8.

Üliõpilastele ja kunstõpilastele Eesti Rahva Museumi poolt.

Kevadel hakkab Museumi poolt ainelise vanavara korjamine uue hooga. Kuulatakse ja otsitakse arusaajaid inimesi, kes nõuus oleksid Museumi korjajatena välja minema.

Palju maad on veel läbi käimata, hulk tööd veel tegemata. Peaaegu terve Tallinnamaa vanavara ootab veel aega, kunas teda päästma tuldakse tulevatele põlvedele.

Üliõpilased ja kunstõpilased, teie poole pöörab Museum ka tänavu palvega teda selles töös aidata. On ju ka endistel aastatel pääsasjalikult üliõpilased ja noored kunstnikud need olnud, kes Museumi kogud kokku on korjanud.

Ja kellel oleks veel sündsam, kui just teil, siin põllul tööd teha! Teil on suvel vaba aega, teil on lootust rahva tuleviku sisse. Ja kodumaad õpite tundma! Urtsikust urtsikusse minnes, talult talule sammudes teete tutvust selle eluga, mis primitiivsusest ja värskest otsekohesusest hoovab. Siin õpite tundma rahva tuiksoont. Hiljuti alles talutarest tulnud ja sellest juba võõrduma hakates teete siin temaga uuesti tutvust. Kui teie oma rahvale tulevikus kasulikud tahate olla, siis peate tema muredest ja röömudest aru oskama saada.

Seni on pääasjalikult Tartu üliõpilasi korjamas olnud. Soovida oleks, et ka mujalt rohkem tuleks, Rüüst, Peterburist, Moskvast. Ja kunstiõpilased peavad kõik tulema.

Korjamisega on kõige parem mai-kuul pääle hakata ja kuni jaanipäevani korjata. Hiljem on juba raske, sest inimesed lähevad heinamaale ja pärast põldudele, ei leidu kedagi enam kodust.

Sellepärast andku ennast igaüks, kes korjama tahab minna, v a r a k u l t üles ja katsugu nii pea kui võimalik korjama minna. Kõige sündsam oleks oma kodukohast korjata.

Kulud, mis korjamisega ühenduses, tasub muidugi Museum.

Eesti Rahva Museumi ainelise vanavara korjamise toimekond loodab, et paljud tulevad ja meie üleüldiskulturalise asutuse tööst osa võtavad.

Adr.: Eesti Rahva Museum, Tartus.

Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri

„EESTI KIRJANDUS“

ilmub ka 1913. korralikult üks kord kuus 2—3 poogna suuruses heal paberil. Vastutava ja tegeliku toimetaja kohused on J. Jõgewer oma peale võtnud. Teda toetab väljaandmisel laiendatud kuukirja-toimekond järgmiste liikmetega: J. Aavik, M. J. Eisen, V. Grünthal, A. Jürgenstein, M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga, W. Reiman, J. Tõnisson.

Kuukiri toob 1913. nagu siiaaani pikemaid töösid Eesti keele-, kirjanduse-, kunsti- ja ajaloo-põllult, lähemaid teateid kirjanduseliste uudiste üle, põhjalikka arvustusi, vanemate kirjameeste kirjavahetusi ja kõikide ilmuvate Eesti keeli raamatute nimekirja.

Et laialist tööpõldu hästi üle vaadata ja korralikult harida, on hulk keelemehi, kirjanikke, kunstnikke ja arvustajaid kuukirjale lahket kaastööd lubanud. Aasta jooksul avaldavad temas peale toimekonna liikmete pikemaid ehk lähemaid töösid ja teateid: F. Akel, F. Ederberg, H. Einer, E. Enno, A. Gailit, K. A. Hindrey, Aino Kallas, O. Kallas, N. Kann, F. Karlson, K. Konnik, H. Koppel, F. Kuhlbars, J. Köpp, H. Lampson, K. Leetberg, B. Linde, M. Lipp, J. Lõo, A. Lüüs, M. Okas, P. Olak, E. Peterson, H. Pöld, H. Prants, H. Raudsepp, M. Reichenbach, Kr. Raud, D. Rootsmann, K. Saral, J. Sarv, J. Semper, E. Schönberg, G. Suits, J. Tammemägi, A. Thomson, M. Treumann, F. Tuglas, H. Walk, J. W. Weski, G. Wilberg.

Kuukirja võib E. K. S. usaldusmeeste, raamatukaupluste ja postitalituste kaudu tellida. Kuukirja kassale aga oleks otsekohene tellimine posti-transferdiga kõige soovitavam: Tartu, hra A. Kitzberg. Tellimisehind on aastas postiga 3 rubla, postita 2 rubla 50 kop.

Endistest aastakäikudest on veel saadaval:

II. aastakäik.	1907.	120 lhk.	30 kop.
III.	1908.	472	2 rubla 50 kop.
IV.	1909.	496	2 „ 50 „
V.	1910.	512	2 „ 50 „
VI.	1911.	488	2 „ 50 „
VII.	1912.	488	2 „ 50 „

Kuukirja-toimekond.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. Jõgewer.

